

BIJELO I ZELENO

MAGIJSKI ELEMENTI OBIČAJA, VJEROVANJA I NARODNE MEDICINE

Izložbena dvorana Muzeja
prosinac 2012. / ožujak 2013.

Muzej Brodskog Posavlja

Zeleno i bijelo – Magijski elementi običaja, vjerovanja i narodne medicine

<i>Nakladnik:</i>	Muzej Brodskog Posavlja
<i>Za nakladnika:</i>	Ivanka Bunčić
<i>Autorica izložbe i kataloga:</i>	Karolina Lukač
<i>Suradnici:</i>	Ivana Artuković, Ivanka Bunčić, Zvonimir Toldi
<i>Lektura:</i>	Marija Raguž
<i>Fotografije:</i>	Damir Fajdetić, fototeka MBP-a
<i>Oblikovanje naslovnice:</i>	Karolina Lukač
<i>Postav izložbe:</i>	Ante Arelić, Željko Čavčić, Željko Matuško Danijela Ljubičić Mitrović
<i>Grafička priprema:</i>	Autor, Slavonski Brod
<i>Tisak:</i>	Publicum, Slavonski Brod
<i>Naklada:</i>	300 primjeraka

CIP – katalogizacija u publikaciji

UDK 398.3(497.5)

LUKAČ, Karolina

Bijelo i zeleno – magijski elementi običaja, vjerovanja i narodne medicine : katalog izložbe / [autorica izložbe i teksta kataloga] Karolina Lukač.- Slavonski Brod : Muzej Brodskog Posavlja, 2012.- 64 str. : ilustr. u boji ; 30 cm

ISBN 978-953-7116-34-7

Tekstualne i slikovne priloge moguće je preuzeti isključivo uz dopuštenje nakladnika i navođenje izvora.

SADRŽAJ

UVOD	5
BIJELO	7
ZELENO	17
VJEROVANJA	22
NARODNA MEDICINA	35
ZAKLJUČAK	41
KATALOG PREDMETA	43
LITERATURA	62
PODACI O SLIKOVNIM PRILOZIMA	64

UVOD

Etnografski odjel Muzeja Brodskog Posavlja čuva približno 7 tisuća predmeta koji su prema materijalu ili načinu uporabe razvrstani u devet zbirki: *Zbirka ponjava*, *Zbirka zidnjaka*, *Zbirka igračaka*, *Zbirka pokućstva*, *Zbirka tekstila*, *Zbirka narodnih nošnji*, *Zbirka tradicijskog gospodarstva i zanata*, *Zbirka fotografija* i *Zbirka običaja, vjerovanja i narodne medicine*.

Zbirku običaja, vjerovanja i narodne medicine čine predmeti vezani uz razne običaje i blagdane, vjerovanja i narodnu medicinu s prostora brodskog Posavlja, iako se sadržajno prožimlje s brojnim predmetima drugih zbirki koji su u njih svrstani zbog neke svoje prevladavajuće osobine. Na primjer magijski motivi vezeni na ponjavama trebali su potaknuti plodnost, osigurati sreću i zdravlje ili zaštititi od uroka. Govore o drevnim vjerovanjima i običajima, no ipak su zbog svoje posebnosti (krpane se ponjave javljaju samo na području brodskog Posavlja) i velikog broja prikupljenih primjeraka svrstane u zasebnu *Zbirku ponjava*. Još jedna specifičnost ove zbirke je što se pojedini dijelovi duhovne kulture ne mogu opredmetiti, a ponekad niti povezati s kakvim predmetom stoga je na nematerijalnu baštinu stavljen veći naglasak u ovome katalogu.

Predmeti iz zbirke običaja, vjerovanja i narodne medicine svjedoče o bogatstvu i raznolikosti društvenih i duhovnih vrijednosti brodskog kraja. Velik dio odnosi se na slike religioznog karaktera s prikazima svetaca: Krista, Bogorodice, Sveta Tri kralja, Ane, Josipa, Svetog Trojstva i drugih koji su bili neizostavni dio seljačkih *kućnih oltara* smještenih u središnjem životnom prostoru obitelji. Slike na staklu pučkih slikara vrijedne su upravo zbog priča koji su *slikari* nastojali ispričati kombinirajući simboliku boja s raznim religijskim elementima. Nadahnuće za svaki rad korišten u kući, crkvi ili nekoj drugoj prigodi bile su molitva, nada i vjera. Takve slike zamjenjuju reprodukcije odnosno slike svetaca tiskane na papiru koje su se kupovale u hrvatskim i europskim svetištima. Druga skupina predmeta ove zbirke su drvena raspela, kadionice i kipići svetaca. U zbirci se čuva i velik broj pisanica ukrašenih tehnikama: *batik*, *svilopisa*, opletanja vunicom, struganjem i posebnom tehnikom potkivanja jaja.

Cilj je izložbe i popratnog kataloga prikazati magijsku pozadinu običaja, vjerovanja i narodne medicine kao vrijednog dijela nematerijalne baštine brodskog Posavlja, predmete istoimene zbirke kroz dva godišnja doba: zimu i proljeće, početak i kraj jednog ciklusa te porijeklo mnogih običaja, od kojih je

većina danas u potpunosti nestala. Njihovo prvotno značenje, danas gotovo zaboravljeno, može se naći u davnim pretkršćanskim vremenima. U njima se prepoznaju elementi praindoeuropskih, slavenskih, romanskih i drugih obreda. Mogu se podijeliti na izazovne i poticajne magijske obrede, kakve i danas pronalazimo u adventskim, božićnim, korizmenim, uskrsnim, svadbenim, pogrebnim i ostalim obredima. Njihova je svrha odvratiti zle sile od ljudi, doma, stoke, doprinijeti zdravlju ili ljepoti, potaknuti rodnost usjeva. Ovdje valja napomenuti kako izložbom nisu obuhvaćeni ljetni i jesenski običaji te pokladno vrijeme, dok su svadbeni i pogrebni običaji te narodna medicina - zbog velikog broja magijskih radnji, dijelom obrađeni. Zbog svoje kompleksnosti, detaljnije će se obraditi i biti tema neke druge izložbe.

BIJELO

Bijela je boja novorođenčadi, djece, ali i boja starosti. Prisutna je u obredima kao oznaka prijelaza, kod rođenja djeteta, krštenja, vjenčanja, gdje ističe napuštanje grijeha i prihvaćanje čiste odjeće nevinosti. Kao boja djevičanstva javlja se još u starom Rimu, kod vestalki.¹ Bijela je i liturgijska boja najvećih kršćanskih blagdana – Božića i Uskrsa.²

Josip Šimić, *Pred crkvom*, 1980.

Božić je u kršćanskoj tradiciji blagdan kad se slavi Kristovo rođenje. To je dan mira, veselja i obitelji. U 4. stoljeću je kao dan Kristova rođenja izabran 25. prosinac kako bi se umjesto svečanosti nepobjedivog Sunca *Natalis solis invicta* starih Rimljana, kao *novo Sunce* slavio kršćanski Krist. U vrijeme kad su Hrvati prihvatili kršćanstvo, Nova godina i Božić slavili su se istoga dana pa su na taj datum premjestili svoje drevne novogodišnje običaje koju su dotad slavili početkom

¹ Svećenice hrama Veste, rimske boginje ognjišta

² Brenko 2009: 47-55

ožujka kad se budi priroda i počinje novi život, nova godina. Božić je do 1691. godine u Europi označavao početak nove godine, kada ju papa Inocent XII. vraća na 1. siječnja.

Blagdani sv. Barbare i sv. Nikole, prvih svetaca u **Adventu**, u narodu su smatrani početkom božićnih običaja. Advent, lat. *Adventus*, znači dolazak, početak. Četiri su nedjelje Adventa koje simboliziraju četiri tisućljeća koliko je prema Bibliji prošlo od stvaranja svijeta do dolaska Krista. Prva adventska nedjelja uvijek se veže uz blagdan apostola Andrije, 30. studenog. Kako je to vrijeme mira i pripreme za Božić, tada se nisu održavale svadbe i različita veselja.

Uz **blagdan sv. Barbare**, 4. prosinca, veže se nekoliko adventskih običaja. Sije se žito, a u nekim selima javlja se običaj *položajnika*.³ Obično je to bilo muško dijete koje bi došlo u kuću i sjelo na vrata recitirajući: *Kucilo se, macilo se, teljilo se, prasilo se, rodilo se, leglo se, ždribilo se*, a domaćica bi ga po glavi posipala već pripremljenim zrnjem kukuruza. To bi isto zrnje položajnik skupio i razasuo oko sebe. Domaćica ga je zatim darivala *kalotinama* (suhe šljive, jabuke, kruške), jajima, orasima ili novcem. Smisao ovog običaja je da se analognom magijom izazove rodnost i blagostanje doma u koji je čestitar došao.

Sv. Barbara, sveta slička, MBP

Sveta Barbara je rođena u 3. stoljeću u Heliopolisu u Egiptu, ili u Nikoziji u Maloj Aziji, u poganskoj obitelji. Prema legendi ju je otac, prije nego je otišao na dulje putovanje, zatvorio u toranj s dva prozora. Kad se vratio našao je na tornju probijen treći prozor, a na pragu njemu mrzak znak križa. Barbara mu je hrabro priznala da je ona dala učiniti oboje: tri prozora da je podsjećaju na tajnu Presvetog Trojstva, a križ da je podsjeća na otkupljenje. Otac ju je gnjevan predao na muke, no nakon što joj je Bog čudesno iscijelio rane, sam joj je odrubio glavu.

Najljepši uvod u božićne blagdane djeci je svakako blagdan zaštitnika mornara, putnika i djece, **sv. Nikole**, 6. prosinca. Rođen je u Maloj Aziji, a nakon smrti roditelja podijelio svoj imetak sirotinji. Prema legendi, u blizini kuće sv. Nikole živio je čovjek koji je izgubio sav imetak. Imao je tri kćeri za udaju. Nesretni je otac stoga odlučio trgovati ljepotom svojih kćeri kako bi zaradio za njihov miraz.

³ Običaj položajnika javlja se i na Badnjak.

One su se molile Bogu da ih izbavi od toga zla i spasi njihovu čast i poštenje. Nikola je doznao za odluku njihovog oca, skupio miraz i tri je noći potajno ubacivao vrećicu sa zlatnicima kroz prozor. Kad je ubacivao dar za najmlađu kćer, otac ga je prepoznao te je svima razglasio o njegovom dobročinstvu. Uz širenje legende o sv. Nikoli proširio se običaj da se dobroj djeci potajno stavlja dar u cipelu ostavljenu na prozoru. Nikolu redovito prati *Krampus* - simbol zlog duha ili vruga. Opasan lancima plaši djecu, a onoj koja su kroz godinu bila neposlušna, ostavlja šibu.

Djed Božićnjak ili Djed Mraz kombinacija je protestantskog Djeda Božića i kulta sv. Nikole koji se po Europi proširio između 11. i 13. stoljeća. Preobrazba je započela u nizozemskoj koloniji New Amsterdam (danas New York) kamo su doseljenici donijeli legendu o dobročinitelju *Sinterklaasu* no zbog pogrešnog izgovora nastao je engleski *Santa Claus*. Današnji oblik imena Djeda Božićnjaka prvi je puta spomenut u priči objavljenoj 1773. godine, a njegov prepoznatljiv izgled je djelo Thomasa Nasta koji ga je nacrtao prema pjesmi za djecu iz 1823. godine u kojoj se spominju i sobovi koji vuku saonice. Djed Mraz, uveden zbog ideoloških razloga u vrijeme socijalizma i prevlasti komunističke ideologije, kod nas se pojavljuje nakon 2. svjetskog rata.

Lovro Dobričević, *Sveti Nikola*, 1448.

Razdoblju predbožićnih običaja pripada i niz neobičnih običaja za blagdan **sv. Lucije**, 13. prosinca. Lucija dolazi od latinske riječi *lux, lucis* što znači svjetlo, stoga sv. Lucija simbolizira svjetlo u zimskoj tami i navješćuje Božić kao rođenje Svjetla. Nakon njezina blagdana, dani postaju sve duži o čemu govori i izreka *Sveta Lucija, mrak ubija*. Štuje se kao zaštitnica očiju, slijepih i nevino osuđenih. O životu sv. Lucije pouzdano se zna jako malo. Ona je jedna od posljednjih žrtava velikog progona kršćana za vrijeme cara Dioklecijana. Kao o mnogim drugim svecima, tako je i o njoj nastala legenda prema kojoj je nakon čudesnog ozdravljenja svoje majke odlučila život posvetiti Bogu, što je razbjesnilo njenog zaručnika koji ju je odmah prijavio vlastima. Kako je bila ustrajna u svojoj vjeri, vojnicima je bilo naređeno da je ubiju.

Domenico di Pace Beccafumi, *Sveta Lucija*, 1521.

Svezali su je i upregli u jaram, ali je nisu mogli pomaknuti s mjesta. Pokušali su je spaliti, ali vatra ju nije niti dotakla, pa joj je krvnik probo grlo bodežom i ona je umrla. Prema drugoj legendi samoj je sebi iskopala oči i poslala ih zaručniku, a Djevica Marija zauzvrat ju je obdarila još ljepšim očima. Zadivljen njenom vjerom, mladić je i sam postao kršćanin.

Blagdan sv. Lucije prožet je brojnim tradicijama s magijskim značenjima što se povezuje s činjenicom da se do uvođenja gregorijanskog kalendara⁴ taj dan smatrao najkraćim u godini. Od tog dana preostaje još dvanaest dana do Badnjaka te se prema tim danima gatalo kakvo će biti vrijeme slijedećih dvanaest mjeseci: *Kakav je dan, takav će biti mjesec.*

Djevojke koje su željele saznati hoće li se, i za koga, uskoro udati, ispisivale su imena svojih izabranika na dvanaest papirića te bi svaki dan jedan bacale u peć.⁵ Na papiriću koji je ostao pisalo je ime budućeg muža, a otvarale bi ga i pročitale ime ženika tek nakon polnoćke.

Na sv. Luciju se sijalo zelenilo (žito ili pšenica), ako već nije posijano na sv. Barbaru, u koje se na Božić stavlja jedna svijeća koja predstavlja jedinstvo, ili tri svijeće koje predstavljaju trojstvo. Palile su se svaki dan sve do Nove Godine.

Oni koji su željeli vidjeti vještice morali su na svetu Luciju početi izrađivati tronožac koji bi ponijeli u crkvu na polnoćku. Kad bi se na njega stalo za vrijeme *podizanja*, vlasnik bi mogao prepoznati vještice jer su se one u tom trenutku okrenule prema vratima. No moralo se imati sjemenja maka, pšenice ili prosa koje se razasipalo putem do kuće, jer bi ga vještice morale pokupiti što bi ih usporilo da ne sustignu i rastrgaju onoga koji ih je raspoznao. Umjesto stolčića u nekim bi se selima uzeo štap koji se svaki dan zarezivao tako da je do Badnjaka imao dvanaest zareza pa se pomoću njega na polnoćki moglo pogađati tko su vještice koje kravama oduzimaju mlijeko.

---

⁴ Gregorijanski kalendar dobio je ime po papi Grguru XIII. Uveden je 1582. godine.

⁵ Gatanje o budućem ženiku odvijalo se i 6. siječnja na Sveta Tri kralja. Djevojke su pod jastuk stavljale svoj češalj i ogledalce kako bi u snu vidjele onoga za koga će se udati. O budućem suprugu gatalo se i na sv. Tomu 28. siječnja, kad bi djevojke postile i molile kako bi u snu vidjele za koga će se udati.

Oj krevetu klimam te

Sveti Toma molim te

Da mi kažeš ove noći

Za koga ću poći

Zapisao Zvonimir Toldi u Babinoj Gredi, 1975.

Lucijaši u Trnjanskim Kutima

Nekoć su na sv. Luciju bili prisutni ophodi skupine dječaka *lucijaša* s upaljenim svijećama u dugovratim tikvama. Kad bi se spustio mrak, obilazili bi selo od kuće do kuće, kucali po prozorima, plašili manju djecu i recitali lucijašku pjesmu:

*Luca je žedna, Luca je gladna,
Gledajte je što je jadna!
Njena usta na `ranite,
Njeno grlo napojite,
A i nama udilite!
U kuće vam sreća bila,
To vam деца poželila!
Domaćice tebi fala,
Što nam tvoja ruka dala!⁶*

U selima je postojao i običaj *baba Luca*. Netko iz susjedstva prerašio bi se u zgurenu babu sa štapom i lopaticom za žar koja bi dolazila u kuće tražiti od djevojaka da joj pokažu ručne radove. Ako nisu bile vrijedne i nisu imale što pokazati, *baba Luca* je prijetila da će im sažgati prste.

---

⁶ Toldi 1994:34

Iako pripreme za Božić traju mjesec dana od početaka Adventa, u okolici Broda su se na **Tucin dan**, 23. prosinca, obavljale zadnje veće pripreme. Klala se perad ili prase za pečenku, pripremala drva, uređivale stambene prostorije. Spremala se i slama koja će se na Badnjak unijeti u sobu. Naziv *Tucin dan* dobio je zbog *tucanja* sjemenja bundeve, oraħa i maka za pripremu kolača. Osim naziva *Tucin dan* upotrebljavao se i naziv *Kokošji Badnjak* jer je tog dana kokoši trebalo nahraniti iz obruča koji se skidao sa stare bačve, ili *šine* od kotača s kola, čime se isticala želja da se ubuduće ne udaljavaju i ne nesu jaja u tuđem dvorištu.

Na taj se dan nije smjelo tući djecu jer bi, vjerovalo se, cijele godine na mjestu udarca imala čireve.

Božićno slavlje započinjalo je na **Badnjak**, 24. prosinca. Prema radnjama može se podijeliti na badnje jutro, dan i badnju večer. Jutro i dan je karakterizirao post te priprema hrane za večer, kićenje zelenilom i škropljenje svetom vodom ukućana, doma, stoke, voćnjaka, pčelinjaka, gospodarskih zgrada. Predvečer se u kuću unosila slama, palile svijeće, gatalo o urodu biljaka, a navečer se odlazilo u crkvu. Nakon polnoćke žurilo se kući jer bi se tada u štali moglo razumjeti o čemu životinje razgovaraju. Dolaskom s mise prekidao se post, što je ujedno posljednji čin badnjačkih običaja.

Obilježja Božića – Tragovi brojnih pretkršćanskih vjerovanja sadržani su u svim glavnim elementima božićnih običaja - zelenilu, darivanju, paljenju vatre i svijeća, kojima se prizivalo obilje jer Božić je vrijeme kad je trebalo biti *svega obilja*. Božićni stol uređivao se prema određenim pravilima od kojih mnoga pripadaju kultu predaka. Primjerice, svijeće su se palile kako bi se na njima ogrijale duše pokojnika. Na stol se stavljalo med, češnjak, oraħe, vino, rakiju, od davnina prisutne pri posmrtnim svečanostima. U starom Rimu pokojnicima se na grob izlijevalo *melikraton* (mješavina mlijeka i meda), hrana bogova koja daje besmrtnost, ostavljana su jaja kao simbol plodnosti i novog života, kruh, bob - sirotinjska hrana s magičnim svojstvima, leća, sol, brašno. Bob je, do otkrića Amerike, bio jedina vrsta graha poznata u Europi, te se obilato upotrebljavao kao magično sredstvo za smirivanje duhova.⁷ Češnjak se umakao u med, zagrizao i bacao preko glave,

⁷ Artuković 2010:22

unatrag, što je trebalo zaštititi od vještica. Med se jeo i pio (medena rakija) kako bi čovjek cijelu godinu imao *medene* riječi. Dio tih jela ostavljao se na stolu nakon večere kako bi se i pokojnici najeli. U prošlosti (Egipat, Rim) smatralo se kako mrtvi imaju iste potrebe kao i živi te ih je potrebno nahraniti i napojiti. U kuću se unosila slama od koje se dio stavljao na stol ispod stolnjaka, najčešće u obliku križa. Na stolnjak se stavljala božićna pogača, raspelo, crvene jabuke kao simbol zdravlja, zdjela s izmiješanim zrnjem svega što se sijalo na polju ili u vrtu, izniklo božićno žito.

Božićno žito, zelenilo i svijeće najvažnija su obilježja Božića. Zelenilo na božićnom stolu ili pod jelkom, pridaje se magijska oznaka plodnosti u mračno doba godine kada je gotovo sve pod zemljom ili prekriveno snijegom, da bi se osigurao rast i napredak, prizvala plodnost i obilje u predstojećim mjesecima. U vrijeme ilirskog preporoda nastao je običaj ukrašavanja izniklog žita trobojnicom, međutim te tri boje imaju drugačije simboličko značenje. Crvena je boja krvi, mučenika i ljubavi; bijela čistoće, svetosti; modra je simbol neba. Nakon blagdana se zelenilo, budući da je u sebi imalo blagoslov, nije bacalo kao otpad, nego se nosilo u polja što je trebalo imati blagotvoran učinak i osigurati dobar urod. Božićno žito simbolično predstavlja umiranje i ponovno rađanje prirode. Prema mišljenju dr. Belaja klijanje zrnja uklapalo se u obrede kojima je svrha kulturna obnova, a obično se postiže pričanjem mitova i ritualnim ponašanjem (oponašanjem) mitskog stvaranja. Prisutnost prokljalog zrnja na stolu trebala je pomoći pšenici posijanoj na njivi.⁸

Ukrašavanje doma božikovinom, crnogoričnim grančicama ili drugim zelenilom potisnuto je običajem kićenja, najčešće, jelke. Time se ističe životna snaga koju zelenilo čuva u sebi. Kićenje drvca *krizbana* je poganski obred, no tijekom vremena kršćani ga prihvaćaju i postaje tradicionalni božićni običaj. Ukrašavanje božićnog drvca počelo je u Njemačkoj u 17. stoljeću, a u Hrvatskoj se drvca počinju kititi u 19. stoljeću - najčešće jabukama, narančama, šljivama i kruškama, pozlaćenim orasima i lješnjacima, licitarskim figuricama, a od tridesetih godina 20. stoljeća, imućniji su počeli stavljati staklene figure, zlatne i srebrne niti te lampione i svijeće.

Svjetlo božićne svijeće koja se stavljala u žito, važno je obilježje badnje večeri. Vrlo su česta proricanja vezana uz gašenje svijeće (obično vinom). Promatralo se prema kojem će ukućanu krenuti dim. Vjerovalo se da će osoba prema kojoj se dim

---

⁸ Belaj1981:123

Snaša i badnjača, Stari Perkovci, 1983.

izvijao slijedeće godine umrijeti. Drugi način gašenja bio je zabadanje svijeće u čašu sa žitaricama. Kojeg se zrnja više zalijepilo na svijeću, ta će žitarica najbolje uroditi u idućoj godini, vjerovalo se.

Božićna pogača, simbol obilja, obično bi se zamijesila ujutro na Badnjak, a pekla se na ognjištima ili u krušnim pecima. Pekle su se dvije vrste pogače, *badnjača* ukrašavana ružicom od tijesta (samo jednom, ili jednom na sredini i četiri u kutovima) i *ljetnjača* ukrašena po cijeloj površini. Uobičajeni ukrasi su sunce (na sredini), upleteni križ, mjesec i zvijezde, ruže, kvočka i pilići, klas žita, grozd, bačva i boca. Svi likovi koji se nalaze na pogači simboliziraju godinu koja dolazi, njena četiri godišnja doba, sa željom za plodnošću i napretkom. Vjerovalo se da će figura od tijesta koja se u pečenju digne više od drugih figura, bolje uspijevati sljedeće godine. Na stol se stavljala nakon obreda posipanja slame u znaku križa preko koje bi se stavljao svečani stolnjak.

Zabilježeni su obredni običaji lomljenja kruha ili kolača, u kojima bi se nastojalo odlomiti što veći komad, kako bi se po njemu gatalo o prirodi iduće godine.

Slama simbolizira rođenje Isusa u štalici, ali je isto tako i simbol pretkršćanskih vjerovanja. Stavljala se pod i na stol uz zvukove božićnih pjesama. Unošenjem slame u kuću započelo je bdijenje. Na slamu razasutu po podu najprije je trebalo skočiti muško dijete čime se izražavala želja da slijedeće godine bude više prasaca. Slama vezana u vijenac povezuje se sa žitim demonima, odnosno njeno je značenje isto kao i posljednjeg snopa u žetvi.⁹ Taj je snop utjecao na plodnost, a prema nekim tumačenjima, u sebi je nosio duh predaka. Prema duljini slamke slame koja se izvlačila ispod stolnjaka gatalo se koliko će visoke biti stabljike lana nagodinu.

⁹ Žetveni vijenac pleo se zadnjeg dana žetve od najljepšeg klasja te se čuvao se u kući na gredi na stropu, iznad stola, uz svetu sliku, na raspelu ili ga se stavljalo u *ambar*. Kad bi bio ispletan, jedan bi ga žetelac dizao u vis, okretao na četiri strane svijeta dok ostali kleče i uzvikuju *Bože, blagoslovi!* Čuvalo bi ga se do slijedeće sjetve kad se miješao sa sjemenjem za sijanje prenoseći plodnost na novi usjev.

Tradiciju unošenja slame, danas malo gdje prisutnu, zamijenio je običaj postavljanja jaslica. Kao uobičajeni kućni božićni ukras, **jaslice** se javljaju u 20. stoljeću. Prvotno im je mjesto bilo u crkvama. Utemeljitelj ovakvom prikazivanju Kristova rođenja bio je sv. Franjo Asiški koji je 1223. godine u spilji Grecciu izradio betlehemsku štalicu s djetetom Isusom, volom i magarcem. Od tada se taj običaj širio, a od 16. stoljeća postao općom praksom.¹⁰ Najstarije se hrvatske jaslice nalaze u vrtnoj kapeli franjevac na otočiću Košljunu uz otok Krk, koje je načinio nepoznati majstor još u 17. stoljeću.

U brodskom Posavlju bio je običaj da navečer na Badnjak skupina djece zvana **betlemaši**, maskirani u Adama, Evu, Boga, anđela i vraga, obilazi kuće noseći *betlem*, odnosno sanduk s prizorom Isusovog rođenja. U kućama bi glumili scenu istjerivanja Adama i Eve iz raja i pjevali božićne pjesme. Vrag s vilama, lancima, zvonjavom trebao je plašiti ukućane. Darivani su novcem i jabukama. Božić se proslavljao mirno u obiteljskom okruženju.

Ritual oko zimskog solsticija završava se iznošenjem slame i vraćanjem izgleda kuće u uobičajeni, svakodnevni životni prostor, na blagdan **sv. Ivana**, 27. prosinca. Slama se odnosila u štalu, svinjac, na mjesta gdje su kokoši nesle jaja, na voćke kako bi bolje rodile i očuvale se od raznih nametnika i bolesti. Postoji i uzrečica *Sveti Ivan – slama van!*

Uz navedene običaje zimskog razdoblja potrebno je navesti još tri datuma, ne samo zbog važnosti u kršćanskom kalendaru, već zbog elemenata izazovne magije koja je u njih utkana. **Nevina dječica**, 28. prosinca, blagdan je poznat i pod nazivom **Mladinci**. Dok su djeca još bila u krevetu, domaćin ili netko iz susjedstva, sa šibom bi djecu lagano lupio po leđima ili nogama govoreći: *Mladi se, mladi se!* Običajem se obilježava pokolj nevine dječice koji je počinio kralj Herod u nastojanju da ubije tek rođenog Isusa. Primanje udaraca šibom označava žrtvu i ima očisnu vrijednost.

Dan uoči Sveta Tri kralja u crkvu se ide na posvetu vode koja se čuva cijelu godinu za razne potrebe. Posveta vode dovodi se u vezu sa starim poganskim vjerovanjem kako je sunce u to vrijeme davalo izvorima i rijekama čudotvornu moć. Nakon posvete išlo se na groblje gdje se pred ulazom ostavljala posuda sa svetom vodom, a unosila se samo jedna bočica. Posvećivao se obiteljski grob, čime

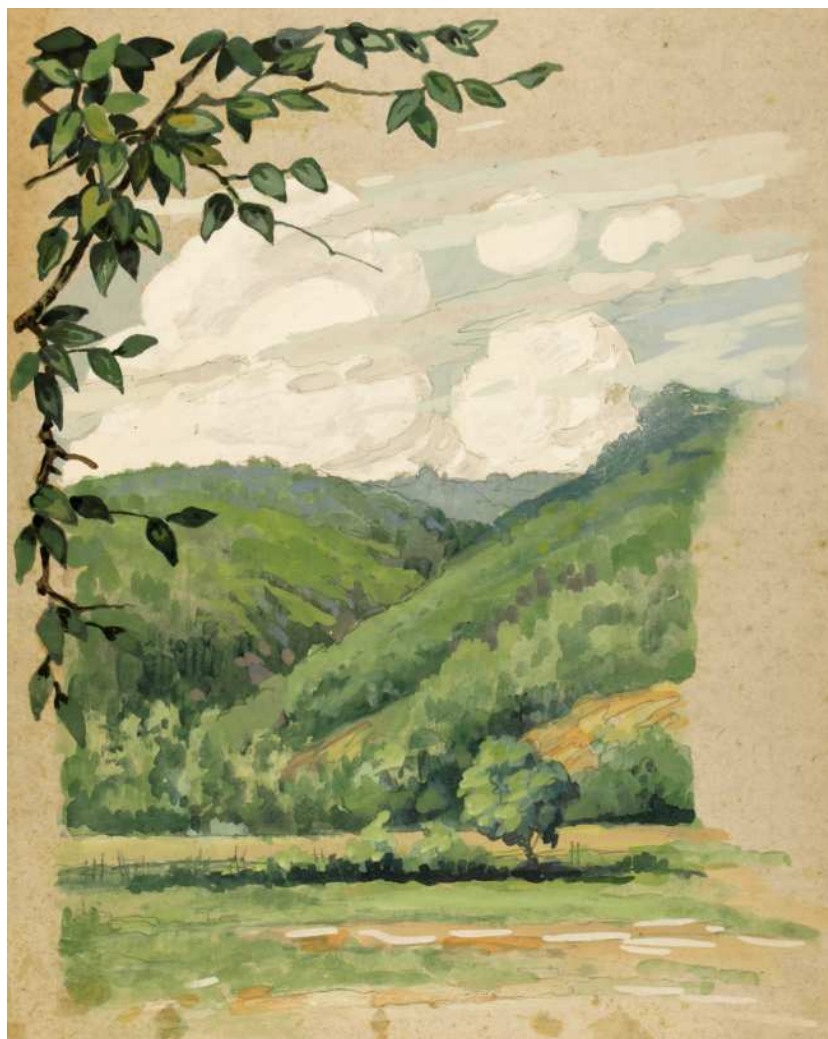
---

¹⁰ Leksikon ikonografije 1990: 294

se iskazivalo jedinstvo živih i mrtvih iz jedne kuće. Kad se došlo kući u bunar se ulijevala jedna kap, a zatim bi svaki od ukućana popio po jedan gutljaj vode iz tog bunara. Poškropile bi se i sve prostorije u kući, zatim dvorište, štale i životinje u njoj.

Prema događajima opisanim u Evanđelju po Mateju, tri su mudraca s istoka prateći betlehemsku zvijezdu repaticu, došli u Jeruzalem pokloniti se novorođenom Isusu. Pritom su mu darovali tri simbolična dara – tamjan kao bogu, zlato kao kralju na nebu i plemenitu mast (smirnu) kao čovjeku. Oponašajući biblijski događaj na dan **Sveta tri kralja**, 6. siječnja, održavali su se ophodi zvani *kraljevi*. Muškarci ili djeca odijevali bi se u kraljeve - Gašpara, Baltazara i Melkiora, te obilazili kuće tražeći darove koje će odnijeti Isusu...

Svijećnica, 2. veljače, poznata u narodu kao Marinje, dan je kad se u crkvu na blagoslov nose svijeće. Te su svijeće imale važnu ulogu u narodnim vjеровanjima i čuvale su se kao zaštita od nesreće i bolesti, za slučaj smrti.

Vasilij Petrović Antipov, *Put do sv. Petke*, 1935.

ZELENO

Zelena je boja života, plodnosti, snage, obnavljanja. Njeno simboličko značenje dolazi od zelenila koje se javlja u proljeće. U kombinaciji sa žutom, to je boja zavisti. U mnogim mitologijama, zelena božanstva obnove spavaju zimskim snom u podzemlju (takva božanstva simbolizirala su plodnost i seksualnost), a pod utjecajem kršćanstva sva mitološka bića povezana s podzemljem dobivaju negativne konotacije. U srednjem se vijeku Sotona prikazivao u zelenoj boji. *Mali zeleni* tako postaju samo nasljednici srednjovjekovnih demona, čudnih i nepoznatih bića. U islamu je zelena sveta boja, te se prorok Muhamed najčešće prikazuje sa zelenim turbanom i ogrtačem. U kršćanstvu sveci koji utjelovljuju načelo života, sv. Mihovil, sv. Juraj, nose zeleno. To je boja običnih liturgijskih nedjelja.¹¹

Uskrs je blagdan proljeća, vječnog života, blagdan svjetla i veselja. Buđenje prirode, a nekoć i početak nove godine, novog ciklusa života, počinje u proljeće koje prema kalendaru pada na 21. ožujka. Prve nedjelje nakon proljetnog ekvinocija, odnosno između 22. ožujka i 25. travnja, katolički vjernici slave Uskrs.¹² Razdoblje od 40 dana kada se vjernici postom, molitvom i odricanjem pripremaju za proslavu Uskrsa, naziva se korizma, lat. *quadragesima* što znači četrdesetnica, čije je osnovno obilježje izostanak folklornih sadržaja. Korizmeno razdoblje počinje postom na Pepelnicu, a završava na Veliki četvrtak kojim započinje Sveto trodnevlje.

Skup uskrsnih tradicija započinjao je običajima **Cvjetne nedjelje ili Cvjetnice** kad se vjernici prisjećaju Isusovog ulaska u Jeruzalem i njegove muke koja je uslijedila nakon toga. Kad je ulazio u Jeruzalem, Isusa je narod dočekaio mašući palminim grančicama cijelim putem kojim je išao jašući na magarcu. Blagoslov grančica masline, lovora, glova, drijenka, ili vrbe, koji simbolički označuje ulazak u novo vegetacijsko razdoblje, poznat je običaj u svim područjima Hrvatske. Od kraja do kraja mijenja se vrsta i broj bilja koje se nosi na posvetu. U broskom Posavlju nekada se na blagoslov nosio buketic u kojem su mogle biti od dvije do šest vrsta točno određenog bilja s magijskim značenjem. Propupale

---

¹¹ Brenko 2009:69-75

¹² Uskrs spada u takozvane pomične blagdane

vrbove grančice (*cica mace*) stavljale su se kako bi kvočke bolje legle. Drijenak se koristio s ciljem da se bude *zdrav ko dren*. Za češljugovinu se vjerovalo da je Isus u pustinji iz nje pio vodu, a posvećena je štitila pčelinjake i općenito trebala donijeti sreću u pčelarstvu. Mračna trava smatrala se djelotvornom protiv šuge i svraba, a zapaljenom se kadilo one koji su se razboljeli zbog djelovanja zlih sila ili su stali u vilinsko kolo. Vjetrova trava pomagala je protiv osipa koji su *došli s vjetrom*. Njome su se kadila djeca koja su se *oprištavila*. Nakon posvete se buketić s tim biljem čuvao zataknut u strehu te bi se zapalio ako bi zaprijetila oluja jer je dim mogao otjerati oblake. Postupci s blagoslovljenim biljem tumače se kao simbolično prenošenje regeneracijske moći proljetnog bilja na čovjeka.

Pored običaja blagoslova grančica još su dva običaja sa simboličnim i magijskim značenjima. Uoči Cvjetnice djevojčice su obilazile selo i kitile ograde

Kićenja bunara, Gundinci, 1973.

bunara proljetnim cvijećem. Nakon što bi otpjevale nekoliko obrednih pjesama¹³ i nakitile bunar, domaćice bi ih darivale novcem, slatkišima ili jajima. U slučaju da nakon kićenja nitko nije izašao iz kuće, djevojčice bi pokupile bilje i uputile se prema drugoj kući. Prema starijoj verziji običaja u ophod su poslije podne išle djevojke spremne za udaju.

Vjerovanje u moć vode i zelenila dolazi do izražaja u običaju umivanja u cvjetovima visibaba, ljubičica, tratinčica i ostalog proljetnog bilja na Cvjetnicu ujutro, kako bi onaj koji se umiva bio *lijep kao cvijet*.

¹³ Ja urani na vodicu
Rano i rano
Na toj vodi drago moje
Lice umiva
Ja mu dado bio peškir
A on meni zlatnu burmu
I srebren prsten
(Kruševica, 1968. godine)
običaj koji izvode djevojke

Faljen Isus Jelo
Na Cvjetnicu Jelo
Na Cvjetnicu vita Jelo
Kiti bunar Jelo
Na Cvjetnicu Jelo
Na Cvjetnicu vita Jelo
Žutim drinkom Jelo
Žutim drinkom vita Jelo
Bilom macom Jelo
(zapisao Zvonimir Toldi u Gundincima 1976.)

Bilom macom vita Jelo
Zbogom ostaj Jelo
Zbogom ostaj vita Jelo
Evo vite mace
Dajte žene jajce
Ako nedaš jajce
Mi ne damo mace.

Dan sjećanja na muku i smrt Isusovu, jedini dan u crkvenoj godini kad se ne slavi sveta misa je **Veliki petak**. U narodu postoji vjerovanje da se treba napiti crnog vina jer koliko ga se popije, toliko će se krvi upiti u žile. Vjerovanje je povezano s Isusovom krvi koja je tog dana prolivena. Na Veliki petak se ne smije raditi nikakav teži posao, a naročito se ne smije ostrim predmetom bosti zemlju jer tog dana *leži tijelo Kristovo*.

Do sredine 50-ih godina 20. stoljeća održavao se na Veliki petak običaj zvan *šibarina*. Naziv dolazi od šibanja (spomen na bičevanje Isusa) koje je glavno obilježje običaja. Šibama izrađenim od različitih stabala, primjerice lijeske ili vrbe, udaralo se po klupama i podu. Obično su to bile mladice duge otprilike 1 metar ukrašene izrezivanjem kore nožićem. Od jakog udaranja šibe bi se izlomile u male komade koji su se nosili kući i zakapali u vrt, zaticali u pčelinjake ili spremali u kući. Namjena im je slična namjeni bilja blagoslovljenog na Cvjetnicu - potaknuti i osigurati dobar urod te očuvati kuću od udara groma. Neki običaji imaju porijeklo u liturgiji ranog srednjeg vijeka kad su na Veliku srijedu, četvrtak i petak nakon mise svećenici i vjernici stvarali buku koja je simbolizirala strah i potres nastao nakon Isusove smrti. U Njemačkoj se buka stvarala štapovima, kamenjem i različitim instrumentima.

Veliki petak blagdan je kad se *šaraju* jaja. *Sav život dolazi iz jajeta* (*Omne vivum ex ovo*) izreka je koja najbolje ocrtava zašto je jaje već stoljećima simbol plodnosti, proljeća, obnove života te je kao takvo ušlo u kršćansku simboliku. Vjerovanje u jaje kao izvor života zajedničko je Keltima, Grcima, Indijcima, Egipćanima. Glinena jaja nađena su u germanskim, avarskim, skandinavskim i slavenskim grobovima, a činjenica da se obojena jaja kod Ukrajinaca, Poljaka i Hrvata podudaraju u ornamentici i tehnikama ukrašavanja govori kako je bojenje vrlo stara tradicija. Običaj bojenja jaja znatnije se proširio u srednjem vijeku i to najprije na selu.¹⁴

Najčešće boje šaranih jaja, koje su se dobivale od raznih trava, cvijeća i kore drveća, bile su različiti tonovi crvene, žute, smeđe i crne. Crvena se dobivala se od biljke broć, cikle ili krep papira. Kopriva, peršin ili špinat davali su zelenu, maslačak i kora divlje jabuke žutu, ljuske crvenog luka smeđu boju. Crna boja dobivala se od čađi. Svaka boja na pisanicama ima svoje

¹⁴ Moslavac 2004:7

značenje: crvena boja predstavlja duhovnu budnost, život, ljubav, a u kršćanstvu simbol je Kristove muke. Bijela boja simbolizira čistoću, svjetlost, rođenje, djevičanstvo i radost. Žuta označava svjetlost, žetvu, mladost, čistoću. Zelena simbolizira plodnost, zdravlje, nadu, svježinu i bogatstvo. Ona je kršćanski simbol pobjede života nad smrću, nade i blagostanja. Plava boja simbolizira istinu, nebo, dobro zdravlje i vjernost, dok ljubičasta simbolizira vjeru, povjerenje, strpljivost i post.

Simbolično značenje pisanici, osim boje, daje i ornament. Najčešći motivi koji se javljaju biljni su i geometrijski, nerijetko stilizirani. Među biljnima nalazimo ruže, tulipane, đurđice, jagode, vitice, listove i grančice, a od geometrijskih linije, točke za koje se kaže da predstavljaju Marijine suze, zatim rozete i trokute koji imaju bogatu simboliku. Predstavljaju Sveto Trojstvo; tri elementa: zrak, vodu i vatru; muškarca, ženu i dijete kao cjelinu. Najrašireniji geometrijski lik prisutan još u prapovijesti je svastika, simbol vječnosti, besmrtnosti, misterija života i smrti. Crtao se u smjeru kretanja sunca i time osiguravao općenit napredak.¹⁵ Rjeđi su životinjski motivi - golubovi, paunovi i pijetlovi koji simboliziraju snagu i zdravlje te dug i plodan život.

Ornament se na pisanicama dobivao raznim tehnikama koje se i danas koriste u selima broskog Posavlja. Najjednostavnija tehnika ukrašavanja je bojenje čitavog jajeta jednom bojom, dok je najstarija tehnika ukrašavanje rastopljenim voskom - *batik*¹⁶ gdje su se ornamenti izrađivali pomagalom zvanom *kićica* ili *kisica*, izrađenim od drvenog štapića koji na jednom kraju ima tanku limenu cjevčicu. Nakon nanošenja voska jaja su se stavljala prokuhati u boju. Apliciranje biljaka tehnika je ukrašavanja listovima ili cvjetovima koji se stavljaju na sirovo jaje i pričvršćuju čarapom (najlonkom). Kada je jaje dobro ovijeno čarapom, stavlja se kuhati u boju.

Tehnika koja zahtijeva spretnu ruku je struganje boje oštrim predmetom (britvom ili nožićem). Izvodi se na skuhanim i obojanim jajima.

Ukrašavanje opletanjem vunice ili konca tehnika je koja se može pronaći već početkom 20. stoljeća. Sirovo jaje mora se izbušiti na oba kraja, ispuhati i oprati. Zatim se na takvo jaje postavlja osnova od konca koja omogućuje izradu veza. Motiv koji se izrađuje u obliku je rombova.

---

¹⁵ Svastika s kracima okrenutima u smjeru kretanja Sunca simbol je svjetla i života, dok je ona s kracima okrenutima u suprotnom smjeru imala značenje smrti i nesreće.

¹⁶ Batik je riječ malajskog porijekla, a znači slikati voskom. Ova je tehnika bojanja, osobito na tekstilu, od davnina rasprostranjena u Kini, Indiji, Malajskom poluotoku i na Javi. Batik tehniku su u 17. st. u Europu donijeli Nizozemci (Moslavac, 2004:12).

Jedna od neobičnijih tehnika ukrašavanja je potkivanje jaja minijaturnim potkovicama pričvršćenim čavlicima kakvo nalazimo u okolici Slavonskog Broda.

Velika subota dan je kada se prikazuje Kristov ukop i ležanje u grobu. Tu je važna simbolika svjetla vezana uz sam blagdan Uskrsa. Slavljenje u vrijeme ekvinocija znači pobjedu svjetlosti nad tamom, pobjedu života. Ujutro na Veliku Subotu umivalo se u tekućoj vodi, ili na bunaru ako se drugačije nije moglo. Običaj umivanja u vodi u kojoj su kuhana jaja ukazuje na vjerovanje kako će onaj tko se umiva imati bjelji ten. Najčešći razlog umivanja, uz ljepotu, bio je zdravlje očiju i kože. Vjeruje se kako očisnu moć imaju i voda i vatra. Očisna moć vatre izražena je u običaju preskakanja vatre ujutro na Veliku subotu.

Priprema hrane i odlazak na blagoslov jela na Veliku subotu bio je uglavnom posao mlađih žena i djevojaka, ili djece. U crkvu se uz pripremljena jela u košarama nosilo sjemenje agrarnih proizvoda kako bi se osigurao dobar urod. Nakon blagoslova žurilo se kući zbog uvjerenja kako će onaj koji prvi stigne cijele godine biti vrijedan i prvi u selu. U košarama se nosila i *kadionica*¹⁷ koja se palila nakon blagoslova jela ispred crkve i tako zapaljena nosila kući gdje su se kadile sve prostorije i gospodarske zgrade. Ostatak se bacao u peć. Vjerovalo se da zli duhovi neće imati vlast tamo gdje dopiru svjetlost i dim vatre.

---

¹⁷ Vrsta gljive koja raste na hrastovom panju. Brale su se tokom godine i čuvale do ovog dana. Ta se gljiva smatrala pogodnom za prenošenje blagoslovljene vatre koja je korištena u zaštitne svrhe.

VJEROVANJA

Vjeronja u razna fantastična bića i njihov utjecaj na ljude za izravnu posljedicu imaju mnoštvo običaja, čaranja i radnji zaštite od zlih sila, čije korijene pronalazimo u pretkršćanskom vremenu. Pod utjecajem kršćanskih predodžbi takvi običaji i vjeronja poprimaju drugačiji značaj no i dalje ostaju prisutni. Tako su oni koji su poznavali ljekovitost bilja, pod kršćanskim utjecajem proglašavani vješticama ili vješcima. Najraširenija mitska bića u koja se nekoć vjerovalo bile su vile, more i vještice. Vjerovalo se kako se nakon smrti zlih, grešnih ljudi dižu olujni vjetrovi zvani *vukovi*. Poznata je slavenska predodžba o olujnim vjetrovima kao dušama velikih grešnika.¹⁸ U pučkoj pobožnosti važno su mjesto zauzimali sveci i anđeli.

Prema vjeronju, zagovornici kod Boga, zaštitnici ili pomoćnici u raznim područjima ljudskog života su **sveci**. Njih se zaziva uglavnom zbog zdravlja, raznih gospodarskih, ali i ostalih problema. Sveca zaštitnika, uz onog na razini zajednice, izabire si pojedinac sam. Likove svetaca, kao neizostavne elemente kućnih oltara i uresa svakog doma, nalazimo u obliku keramičkih i porculanskih figurica, slikama na staklu te papirnatim reprodukcijama što je bila moda s početka 20. stoljeća.

Važno mjesto u pučkoj pobožnosti zauzimali su i **anđeli**. Oni su, prema kršćanskom uvjerenju, nevidljivi zaštitnici ljudi. Likovi anđela bili su prisutni u gotovo svakoj kući, najčešće postavljeni iznad dječjih krevetića. Moglo ih se naći na posudicama za svetu vodu, nakitu, tekstilnim predmetima (zavjese, zidne krpe), kipićima i tiskanim slikama.

---

¹⁸ Plas 2010:80

Vile su prema vjerovanju nastale tako što je Bog jednom razgovarao s Adamom i pitao ga koliko ima djece. Iako ih je imao dvanaestero, Adam je zbog stida što ima toliko djece, rekao da ih ima samo šestero i njih je pokazao Bogu. *Koliko vidljivih, toliko nevidljivih*, rekao mu je Bog i zatajenu djecu pretvorio u vile koje su od tog dana svijetu bile nevidljive. Narodna vjerovanja vile smještaju u šume i livade, oko potoka (primjerice uz tok potoka Dugovca između Jakičine Male i Gornjih Andrijevac), na raskrižja putova gdje su pjevale i bosonoge plesale kolo. Pričalo se da su gljive *vilovnjače* rasle na mjestu gdje su vile plesale. Vile se moglo utišati zvukom snažnog trzaja *kandžije* ili pucnjem iz puške. Kad su vile plesale kolo iznenada bi puhnuo vjetar i na putu bi se zakovitlala prašina što se nazivalo *vilinsko kolo*. Djeca nisu smjela prilaziti jer ako bi stupila u taj kovitlac muško bi dijete postalo žensko i obratno. Kad bi se vile borile, na polju bi se uskovitlalo sijeno. Onaj koji bi ušao u taj kovitlac izlazio bi sav krvav.

Vile su voljele jahati konje i to samo one najbolje. Kad bi uhvatile konje jahale bi cijele noći i plele im grivu. Vilinski konji mogli su se prepoznati po spletenoj grivi koja se nije mogla rasplesti, osim ako se ne odreže ili je sama vila ne raspLETE. Međutim, ako bi se griva odrezala, konj bi odmah uginuo. Ljudi su znali pronaći i vilinsku kosu u šikarama, no ona se nije smjela dirati, kao što se vjerovalo da se vila treba čuvati, jer onome tko bi na njih naišao, stao u vilinsko kolo, tko bi im zasmetao u plesu, mogle su učiniti zlo - oduzeti vid, sluh, učiniti ga nepokretnim ili šepavim. Znale su liječiti, poznavale su sve moći trava, pa su tako narodna imena mnogih biljaka povezana s vilama primjerice *vilina kosa*, *vilina metla*, *vilin luk*. Vile su mogle i proricati budućnost, bile su svojeglave i voljele se nepozvane miješati u ljudske poslove.

Vjerovalo se da se može postati nevidljivim kao što su to vile i vilenjaci. Vilenjaci su bili ljudi, oni rijetki koji su došli u doticaj s vilama - slučajno ili su bili pozvani - pa su pritom stekli određena znanja koja obični ljudi nisu imali. Nakon što bi se jednom odazvali pozivu vila, vilenjaci se više nisu mogli oduprijeti njihovu zovu.

Vještice i more opisuju se kao moćna i zla bića koja treba izbjegavati. Vješticom je mogla postati srednjovječna ili stara žena kad bi se noću namazala *vilinskom mašću*. Kretale su se jašući na metli ili rašku, kravama iz susjedstva su uzimale mlijeko, najviše na Jurjevo, 23. travnja, kako bi njihove imale više. Jedan od načina kako bi se spriječila krađa mlijeka, bio je da se krava u zoru na Mladu nedjelju podoji u novu posudu. Mlijeko se zatim stavljalo kuhati, a kad bi uzavriilo trebalo se izbosti vilicom da ne iskipi. Nakon toga će osoba koja je odnosila mlijeko, vjerovalo se, doći nešto posuditi. Traženi predmet nije se smio dati jer bi

Josip Šimić, *Fašingari X*, 1981.

tada vještica i dalje mogla odnositi mlijeko. Drugi način bio je da se na Blagovijest, 25. ožujka, pepeo prospe oko štale, a ujutro su se zapalile vatre i stoka se protjerivala između njih.¹⁹

Vjerovalo se da je vještica noću mogla ući u nečiju sobu i do zore mučiti osobu koja se nije mogla probuditi. Ipak, vještice su najviše zla mogle ljudima učiniti bacajući uroke koje su mogle skinuti jedino osobe koje su znale tajne formule. Općenito se protiv vještica koristio bijeli luk (nošen oko vrata, obješen na kućna vrata, uguran u ključanicu). Kuća se posipala solju, crtalo se *Salamonovo slovo*²⁰ ili križevi od katrana na pragu. Djelotvorno sredstvo obrane bilo je i pokazivanje odnosno, *dijeljenje roga*, prstima. Za zaštitu stoke, pod pragom bi se zakapalo razno posvećeno bilje, a u vrata stajale zabijali bi se čavli i na njih vješale grančice stričaka.

¹⁹ Toldi 1994:188-190

²⁰ Salomon je prema starom zavjetu bio najmudriji vladar svijeta kojem su se pokoravali čak i demoni pa se njegov znak smatrao zaštitom od svega zla. Kralj Salomon je za života heksagram ugravirao u jedan svoj prsten pečatnjak i stalno ga nosio kao simbol svoje moći.

Vještice i more danju su živjele normalnim životom kućanica/ domaćica, dok su noću lutale, napadale usnule i bavile se *vražjim poslima*. Prema narodnim vjerovanjima u vješticama i morama prebiva zao duh, koji često napušta tijelo i u drugom (najčešće životinjskom) obličju čini zla djela. Mogu uzeti obličje leptira, muhe, miša. Ovakva vjerovanja, prema Schneeweisu, pripadaju preanimističkom stupnju vjerovanja.²¹

More su kćeri vještica, te su tako naslijedile opake osobine kao njihova ženska djeca. Kako bi se zaštitili od morinog zlog djelovanja, ljudi su prakticirali i prakticiraju razne formule, postupke i *prepreke*. Molitve prije spavanja,²² zabadanje noža iza praga, mazanje bijelim lukom. Crtanje ili pisanje raznih formula na ulaznim vratima koje odbijaju more (u kuću ulazi samo kroz vrata), javlja se kao vrlo rasprostranjen element zaštite, naročito djece koja pod njihovim djelovanjem mogu i umrijeti. Učinkovito sredstvo obrane je i odijevanje odjeće naopako. Upotrebljavaju se i zrcala, blagoslovljena voda, krunice (zla bića boje se križa).

„Mori ne možeš ni jedna vrata zaključat', ona ulazi kroz sva vrata. Otvora vrata i ulazi u spavaću sobu. Tako je i meni bilo. Dolazi do kreveta 'vako sklopitih ruku (pokazuje položaj ruku sklopljenih kao pri molitvi) žena u bijelom, u vidu Majke Božje. Dođe mi do kreveta i kaže mi: 'Ja sam Božija Majka.' Odjednom pretvorila se u mačku i počela me gušiti šapama. Ti vičeš kol'ko 'oćeš, ali ni'ko tvoj glas ne čuje, jer ti ona oduzme glas. Ti osjetiš da te guši šapama, ali ne mo'š ništa napraviti'. Kad oroz (pijevac) zapjeva u gluho doba, i kad ona to čuje, napušta te, jer više nema svoje moći. (I dan danas me napadaju more). Tada se opet pretvara u Majku Božju i ide unatrag van. Nije se htjela leđima okrenuti. Kad me pustila, umorna sam bila, mrtvo mi je tijelo bilo od umora.

Drugu večer sam stavila muški kajiš preko jedne strane tijela, metlu iza vrata naopačke staviš, i nož zabiješ u vrata, isto naopačke, a glavicu bijelog luka pod glavu staviš. Ona se tada više ne može pojaviti. Zaštitiš se tako. To se za poklada događalo, i svaku noć se moraš zaštititi, i svaku noć te mori dok ne počne korizma. Tada more nestaju.“²³

---

²¹ „...na preanimističkom stupnju čovjek je vjerovao da se određeni, natprirodnim moćima obdareni ljudi tjelesno mogu preobraziti u životinje, primjerice u vukodlaka.“ (Schneeweis 2005: 55).

²² Vještica, mora, po gore lista,
legla doma `roma. po polju cvita.
Ne mogla k meni doć, Užem se poštapala,
(ime djeteta) Vratilom se opasala,
dok ne pokupila: Bog ju prokleo,
po moru piska, Sveti Ivansapeo!
(Toldi 1994:195)

²³ Kazivanje D.M. (72 godine, Sl. Brod) o njezinim iskustvima s morinim niktomorfnim akcijama iz seminarskog rada *Vjerovanja u nadnaravna bića*. Kazivačica ističe kako i danas doživljava posjete more, ako

Vjervanjanja u **vampire i vukodlake** različitog su porijekla i tradicije. Vampir objedinjuje elemente više različitih bića; duhova pokojnika (*revenants*), noćnih planinskih duhova germanskog svijeta (*Alps*), antičkih *striga*, slavenskih *mora* i *vukodlaka*. Vukodlak je onaj koji može postati vuk i onda opet čovjek, a kao vuk ubija ljude i životinje. Dakle, pod riječju vukodlak podrazumijevalo se biće koje ima sposobnost transformacije iz čovjeka u životinju (vuka), međutim njegovi su atributi povezani uz krvoločnu narav vuka. U starom vijeku vjerovalo se da će se u vukodlaka pretvoriti onaj tko je izopćen iz društva. Priče o vukodlacima nalazimo već u antici, u djelima Herodota, Vergilija i Ovidija. U kasnom srednjem vijeku sve se više gube životinjska obilježja vukodlaka, a glavna karakteristika ostaje njihova glad za krvlju i zlo koje donose. Vukodlaci ljudskog oblika mogu se nazivati i vampirima. Riječ *vampir* označavala je mrtvacu koji napada ljude i životinje, a vampirom može postati onaj kojeg vodi nečista sila.

Povukodlačiti ili povampiriti mogao se svatko, naročito oni koji su za života učinili neki teži grijeh. Mrtvo tijelo bilo je potrebno čuvati kao znak poštovanja, ali i opreza jer ono je imalo moć metamorfoze u zla demonska bića, zbog čega nikada nije ostavljano samo preko noći. Najraširenije je vjerovanje o pretvaranju u vukodlaka ako prekomrtvog tijela prijeđe mačka ili pas, zbog čega se još u trenutku smrti životinje istjeraju iz kuće. Običaj noćnog čuvanja umrlog (*custodia feralis*) bio je poznat i u antici. Spominje ga Apulej u *Metamorfozama* kao tesalski običaj iz 2. stoljeća iz grada Larise.²⁴

Vampiri bi nestajali kada ih se proboli glogovim kolcem (ili sa sedam glogovih kolaca) te im se odrubila glava, a u usta stavila cigla. Iako je popularizaciji vampira pripomogla književnost 19. stoljeća, izvještaji o njihovoj pojavi mogu se pronaći stoljećima ranije. O prisustvu vjerovanja u vampire na području Slavonije svjedoči nalaz ranosrednjovjekovnog groblja u Brodskom Drenovcu, datiranom u rano 9. stoljeće. Arheološkim istraživanjima 50-ih godina 20. stoljeća, pronađen je grob žene s ozljedama grudnog koša te odrubljenom i naopako postavljenom

---

se slučajno zaboravi zaštititi prije spavanja. Govori i o prepoznavanju more, obećavajući joj sol, zbog koje ona sljedeće jutro dolazi tražiti što joj je obećano. Tada je specifičan njezin prodorni i zao pogled (*urokljivo oko*) koji ne želi maknuti s osobe koju je prošlu noć morila, pa joj netko od ukućana mora dati sol, nakon čega ona odlazi. Obećavanje soli mori, za njezine niktomorfne akcije, je najraširenije vjerovanje, odnosno postupak prepoznavanja more (Tkalcic 2011:9,10).

²⁴ «...u Tesaliji, zemlji gdje nije nikakva rijetkost da vještice svojim zubima mrtvacima odgrizu lice, jer im je potrebno za kojekakve čarolije. «A u čemu se sastoji to čuvanje mrtvacu?» upitah ja. »Reci mi molim te.« »Prije svega«, odgovori mi taj čovjek, »valja bdjeti svu bogovetnu noć, očidržati neprestano otvorene i upravljene na les, ne svratiti pogled ni na što, niti pak svrnuti pogled ustranu. Jer kad ova strašna čudovišta koja imaju moć da se prometnu u životinje, uzmu na se oblik bilo koje od njih. One na se uzimlju lik ptica, ili pasa ili miševa, pa čak i muha (Apulej, II.,21).

glavom. Znanstvenici povezuju njezin ukop s raznim vjerovanjima u vampire i slične demonske sile. Žena je na grudima imala ogrlicu od staklenih zrna i srebrni medaljon kakav se proizvodio u bizantskim radionicama od 6. do 10. stoljeća.²⁵

Ostala bića - brojne su priče o mrtvacima koji hodaju po svijetu. Postoji više inačica priče o mrtvima koji se vraćaju ako bi im netko uzeo nešto njihovo. S njima se ne smije pričati kako bi se spriječili njihovi daljnji dolasci, iako su neki prekršili tu zabranu i razgovarali s njima često na vlastitu štetu. Uvijek ti mrtvi imaju neki razlog zašto dolaze.²⁶ Navode se konkretne priče s osobama iz blizine koje kazivači poznaju, a ima i onih koje su prenesene.

Demoni su kao uzrok svakom zlu također snažno ukorijenjeni u narodnim vjerovanjima.

Brojni su postupci i vjerovanja o prognoziranju vremena, sprječavanju oluje ili suše. Tuča se mogla spriječiti tako da se u dvorište postavila sjekira s oštricom prema gore. Na taj bi se način rasjekli oblaci te bi se tuča, ako bi i padala, usitnila na oštrici. Magijski obredi za prizivanje kiše nastaju početkom razvoja poljodjelstva. Javljaju se kad su stvoreni uvjeti da čovjek poveže djelovanje atmosferilija s obradom zemlje i usjevima. Posredno sredstvo u kontaktu s prirodom sve više

Vasilij Petrović Antipov, Crkva sv. Stjepana, 1935.

²⁵ Vinski-Gasparini; Ercegović 1958:132

²⁶ U *Starim Perkovcima* je prije nekoliko godina iskopao svoju ženu iz groba mada je došla policija koju je njegov sin pozvao. Žena mu se stalno prikazivala jer ju nije pokopao gdje je željela. Izvršio je svoj naum i mirno dopustio da ga privedu. Bilo je slučajeva da su ljudi slučajno razgovarali s pokojnima. Jedan je čovjek prolazio kraj groblja u Velikoj Kopanici. Po groblju je hodao čovjek noseći kamen i ponavljao: Di ću vrc'! Prolaznik mu je rekao: Vrzi di si uzeo. Čovjek mu je rekao: Spasio si me. Kasnije je prolaznik doznao kako je to bio pokojnik koji je za života imao problema s međama (a one se označuju kamenom) (Raguž 2009:20-21).

postaje magija, koja je čovjeku pomagala shvatiti nepoznato. Na blagdan **Spasovo** (40 dana iza Uskrsa) održavali su se nekoć ophodi *Križi* ili *Križarice*. Dan prije ophoda, nakon zalaska sunca, ophodnici su išli do seoskog bunara s ciljem osiguravanja lijepog vremena. Obilazili su oko bunara, a zatim bi se s komadom stakla u ruci naginjali nad njega i tri puta izgovarali stihove: *Vedri nebo vedrilo, čisto staklo staklilo, ja popi čabar vode, svu kišu da pokupi*. Staklo se zatim bacalo u bunar i ako bi potonulo, vjerovalo se da će slijedećeg dana padati kiša.

Običaj *Križi* ime je dobio po obveznom rekvizitu križu koji je ponekad bio ukrašen rezbarijama, a s prednje strane vjenčićem od karanfila *spasovnjaka* i kukurjekom.²⁷ Riječ je o ritualnom obilaženju sela u kojemu su sudjelovale djevojčice u pratnji jednog ili više dječaka, *prosjaka*, koji su skupljali darove što su ih križarice dobivale u svakom dvorištu. Ophodi su išli samo danju i morali završiti prije zalaska sunca jer bi u protivnom ophodnici *navukli tuču*. Obilazile su se sve kuće u selu, pjevala se križarska pjesma toliko dugo dok netko ne bi izašao iz kuće.²⁸ Darivanje sudionika prvotno je moglo imati ulogu žrtve, da bi s vremenom postalo glavna svrha izvođenja obreda. Mijat Stojanović bilježi: „*Po mnogih slavonskih selih idu na Spasovo križari od kuće do kuće sa gajdami pjevajući pjesme .... žele svakom domu plodne gore i livade i okole pune marve, a u kući zdravlje i veselje...*“²⁹ Čitav ophod imao je za cilj prizivanje vremenskih prilika povoljnih za poljoprivredu i uzgoj stoke, te je time bio važan za blagostanje zajednice.

Iako vezan uz kršćanski blagdan, ovaj se običaj povezuje s pastirskom svečanosti za plodnost polja, kad bi pastiri od svojih domaćina dobivali darove u siru, jajima i mesu. Izlazili su na zajedničke pašne i šarali prutove. Franjevac Đuro Rapić spominje crkvene procesije na *križeve dneve* u Slavoniji u 18 st.³⁰ O ophodima pastira koji sa sobom nose zelenilo vjerujući kako time prenose plodnost na polja i stoku spominje i Mata Baboselac za Donju Bebrinu.³¹

---

²⁷ Karanfil je cvijet pomirenja i ljubavi, dok kukurijek simbolizira čistoću i nevinost.

²⁸ Gospodin sjedi   U vaše dvore   Na puni stoli
 Na zlatnom stolu   Na pune stole   (ako nisu darovani) Zbogom ostajte
 Spustio noge u ladnu vodu   Zbogom ostajte   Vi crni dvori
 A mi idemo   Vi bijeli dvori   Na prazni stoli
 (zapisao Zvonimir Toldi u Klakaru, 1968.)

²⁹ Stojanović 1858:54

³⁰ Gavazzi 1939:66-69

³¹ Baboselac 2004:145

Križari u Klakaru, početak 20. st.

Početak 20. stoljeća u vrijeme ljetnih vrućina i suše, selom su išli ophodi *Dodola, Doda*, koje su pjevajući dodolske pjesme³² prizivale kišu za plodnost polja, vinograda, vrtova, za kuću, orače ili kopače. *Dodole*, djevojčice školske dobi, kojih je bilo četiri ili šest, bile su bosonoge i odjevene u bijelo, a oko struka su imale vezanu uzicu za koju su se zaticale zelene grane. Kod kićenja zelenilom najviše se upotrebljavalo ono bilje koje za svoj rast treba mnogo vlage – bazga, loza, paprat. U ophod se išlo po potrebi utorkom jer je on smatran *ognjenim danom*, kako bi se smanjile posljedice suše. Plesanje i okretanje u obredu imitiralo je vjetar.

³² Naša Doda Boga moli, oj dodole!
 Da urodi rosna kiša, oj dodole!
 Da porosi žita naše, oj dodole!
 Žita naša, loze naše, oj dodole!
 Mi idemo priko sela, oj dodole!

A oblaci priko neba!
 A mi brže, oblak brže, oj dodole!
 Oblaci nas sustigoše, oj dodole!
 Žita, loze, porosiše, oj dodole!

(Zapisao Zvonimir Toldi u Stupničkim Kutima, 1980.)

Kraljice iz Andrijevac, 1936.

Magijsko apotropejne elemente obrane od zlih duhova pronalazimo u proljetnom običaju Kraljice – *Ljelje* na blagdan **Duhova**.³³ Naziv *ljelje* nastao je od napjeva *ljeljo*³⁴ kojima završavaju stihovi prigodnih pjesmama pjevanim tijekom ophoda. U Hrvatskoj običaj je bio raširen na području Slavonije, Srijema i Baranje.³⁵ Smatra se da su zli duhovi od kojih su kraljice branile, duše preminulih djevojaka koje nisu imale sreću ući u brak zbog čega su zavidjele novim udavačama. Te se duše povezuju s rusalkama / rusaljkama, odnosno vodenim vilama. Uporište toj tezi pronalazi se u samom napjevu *ljeljo*. U rumunjskom folkloru postoji lik *lelea* sa značenjem vile, odnosno ženskog demonskog lika. Riječ porijeklo vuče iz staroturskog *elë*.

³³ *Naši su praotci nazivali Ladom ili Ljeljom boga od ljubavi, komu je mladež obojega spola svoje aldove (žertve) prikazivala.* (Obad 1993: 64).

³⁴ Zaspala gospođa,	Došli su nam gosti	I srebrom i zlatom, Ljeljo
Zaspala gospođa, Ljeljo,	Došli su nam gosti, Ljeljo	Škudom i dukatom,
Na pletenom stolcu,	Da i` darujemo,	Škudom i dukatom, Ljeljo.
Na pletenom stolcu, Ljeljo,	Da i` darujemo, Ljeljo.	
Gospodin ju budi,	Čim i` darujemo,	
Gospodin ju budi, Ljeljo,	Čim i` darujemo, Ljeljo.	
Među oči ljubi,	Srebrom ili zlatom,	
Među oči ljubi, Ljeljo.	Srebrom ili zlatom, Ljeljo	
Ustani gospojo,	Škudom il` dukatom	
Ustani gospojo, Ljeljo,	Škudom il` dukatom, Ljeljo	(Toldi 1978:23)

³⁵ Godišnji proljetni ophod na Duhove kraljice ili *ljelje* iz Gorjana kraj Đakova zaštićeno su kulturno dobro nematerijalne baštine Republike Hrvatske.

U Donjim Andrijevcima grupu koja je obilazila selo činila je skupina od sedam parova djevojaka od kojih su prvi par bili *kralj* i *kraljica*. Na glavama su kraljice nosile muške šešire okičene cvijećem, ogledalcima, žitom i vrpcama, a u rukama pomoću bijelog rupca držale su sablje. Osim glavnih likova u povorci su mogla sudjelovati i muška lica - *prosjaci*, koji su nosili darove, te svirači kao pratnja. Odijevanje djevojaka u mušku odjeću i nošenje sablji imalo je svoje apotropejno značenje - tako prerusene su mogle prevariti zle sile i suprotstaviti im se.³⁶ Cvijet na šeširima stari je simbol života i smrti. Željezo iz kojeg su iskovane sablje također je apotropejno sredstvo. Ovdje još valjda napomenuti kako postoji više varijanti *kraljičkih* pjesama, a broj sudionica ophoda kao i njihova oprema razlikuju se od kraja do kraja.

Magijskim postupcima i vjеровanjima u nadnaravna bića bogati su **predsvadbeni** i **svadbeni običaji**. Osim zaštite od uroka i drugih sila koje bi željele naštetiti mladom paru, brojni su postupci za izazivanje sreće i plodnosti. Nakičena grančica ružmarina zataknuta u jabuku šaranu voskom koju mladenka šalje mladoženji kad u novi dom seli svoje ruho, simbolizira plodnost, a nacrtani ornamenti štite od uroka i donose sreću. Stvaranje buke u svadbi treba otjerati zle

Svatovi u Gromačniku, 1915.

³⁶ Gušić 1967: 26-41

sile. Različite pjesme, radnje ili govori lascivnog karaktera, obilje hrane i pića samo izražavaju želju za plodnošću u braku. Kako bi se osigurala plodnost, poduzimalo se niz radnji, pa je tako mladenka dolazeći u novi dom sjedala na koljeno svekru s *nakrilčem*, muškim djetetom u krilu. Simbolika s pokrivača *krpanih ponjava* kojima se pokrivaio krevet mladenaca prve bračne noći i u prvim godinama braka, trebala se s ponjave prenijeti na krevet, odnosno na mladi par. Ogledalo je poznato apotropajno sredstvo, koje svojim svjetlucanjem štiti od uroka, mora, vještica, pa se stavljalo djeci u kolijevke, na odjeću mladih ili oglavlje mladenke. Na ponjavama je ogledalo vezeno u obliku raznobojnih trokuta koji zajedno sastavljaju rombove. Od uroka je trebala štiti i dvostruka spirala, koja se kao motiv javlja već u prapovijesti. Pretpostavlja se da dvostruka spirala predstavlja reducirani ljudski lik, odnosno samo oči. Na nadgrobnom kamenju štiti pokojnika od onih koji bi željeli oskrnaviti grob. Isto tako treba odagnati zle poglede s kreveta, odnosno mladog bračnog para. Okruge, vijuge iz kojih niču prsti vjerojatno predstavljaju ruku s ispruženim prstima, jedno od poznatijih djelotvornih sredstava zaštite od uroka. Apotropajsko značenje ruci se pridaje još od paleolitika. Svastika je prastari simbol sreće, zaštite, zdravlja, pa i plodnosti.³⁷

Svaki je čovjek svjestan svoje smrtnosti i stoga nije neobično da su se još za života stariji ljudi pripremali za trenutak smrti i sahrane. **Posmrtni i pogrebni običaji** prožeti su brojnim magijsko - religijskim postupcima i pravilima ponašanja za žive, od trenutka umiranja osobe do posljednjeg ispraćaja, ali i nakon toga, što se sve povezuje s vjerovanjem u svijet duša umrlih, koje ima svoj teistički temelj.³⁸ Cilj obreda bio je zaštititi žive od utjecaja mrtvih, uspostaviti ili spriječiti komunikaciju s umrlima, iskazivanje poštovanja prema mrtvima te ispunjavanje društveno prihvaćenih pravila žalovanja.

Dolazak smrti se u broskom Posavlju nastojalo prepoznati u mnoštvu predznaka, ali tražio se i način da joj se suprotstavi pomoću raznih magijskih i obrednih postupaka. Smrt je moglo najaviti glasanje, ili samo pojava određenih životinja, (zavijanje pasa, pogotovo ako to čini na kućnom pragu, glasanje sove ili kukavice, te *kukurikanje* kokoši). Sova je simbol tuge i tame, u Egiptu simbolizira hladnoću i smrt, a kod Maja ona je glasnik smrti. San o ispadanju zuba također je mogao najaviti smrt. Određeni znaci prilikom jednog smrtnog slučaja mogu biti predznakom drugog. O smrti se gatalo u određene dane tokom godine primjerice

---

³⁷ Toldi 1999: 45-52

³⁸ Teizam gr. *Theós* = Bog odnosi se na vjerovanje u postojanje Boga koji je stvoritelj svijeta i vlada nad svim stvorenim.

za Badnjak, prema dimu s blagoslovljene svijeće. Nakon što bi se ugasile vinom ili rakijom promatralo se prema kojem će ukućanu krenuti dim. Vjerovalo se da će osoba prema kojoj se dim izvijao slijedeće godine umrijeti. Za samoubojice, utopljenike pa čak i osobe druge vjeroispovijesti vjerovalo se da će, ako ih se pokopa unutar groblja, tuča te godine uništiti polja i vinograde. Vjerovanja da se dušama umrlih može olakšati prelazak na drugi svijet, ali i spriječiti njihov povratak u svijet živih pronalazimo u mnogim postupcima koji su se izvodili u sklopu posmrtnih i pogrebnih običaja. Primjerice kad osoba umre zaustavljao se sat, jer se pokojniku zaustavio život kao sat koji je prestao kucati. Prozori su se prekrivali *peškirima* kako ne bi ulazila svjetlost koja bi mogla loše djelovati na pokojnika, ali i ogledala kako duša ne bi vidjela svoj odraz ili kako se u njemu ne bi vidio

Rekonstrukcija pogreba djevojke, Glogovica, 1974.

još jedan mrtvac. Palila se i svijeća da umrlog prati svjetlost na putu za onaj svijet. Svjetlost je imala ulogu i prilikom ispraćaja kad se za kolima nosio upaljen fenjer kao znak svjetlosti na putu do raja. Odnos prema smrti očituje se i u pripremanju za ukop. Umrli se polagao na odar načinjen od dasaka položenih na stolice, spojene klupe ili stol prekriven platnom. Uz tijelo se stavljala blagoslovljena voda i grančica ružmarina, smreke ili borovice. Pod jastuk na kojem je bila pokojnikova glava stavljale su se otvorene škare, kako se ne bi naduo. Nakon pranja, pokojnik se odijevao u najbolje ruho.

S grešnim načinom života dovodili su se u vezu olujni vjetrovi zvani vukovi koji bi puhali nakon umiranja nekih ljudi. Zapis iz Beravaca iz 1868. godine govori: *U Beravcih, dèrže onoga pokojnika za grěšnika, komu se «dignu vukovi», a to će reći, ako se podignu jaki vètrovi ili u obće nadodje kakva oluja za vrěme, koji dotični mèrtvac leži nepokopan, ili ako bi se to sbilo istoga dana poslě pokopa.*³⁹

³⁹ Plas 2010:80

Mrtvac se iznosio s nogama prema naprijed kao da korača prema *onom* svijetu, no kad bi došli do kućnog praga lijes se spuštao, kako bi se njime lagano udarilo u prag koji je kultno mjesto u mnogim religijama te se smatrao prebivalištem predaka. Povezivao se i sa sjecištem zlih duhova i drugih zlih sila.

Kako bi se spriječila mogućnost nove smrti u istoj kući, sve što je bilo u doticaju s mrtvim se palilo ili iznosilo van da se *prolufta*. Tragovi kola su se zgrtali motikama kako mrtvac ne bi znao put natrag kući. Nakon ukopa bilo je obavezno pranje ruku svih koji su bili u vezi s mrtvim, što se povezuje s vjerovanjem u *očisnu* moć vode. Također, sve što su ponijeli sa sobom na groblje, ukopnici nisu vraćali u kuću.

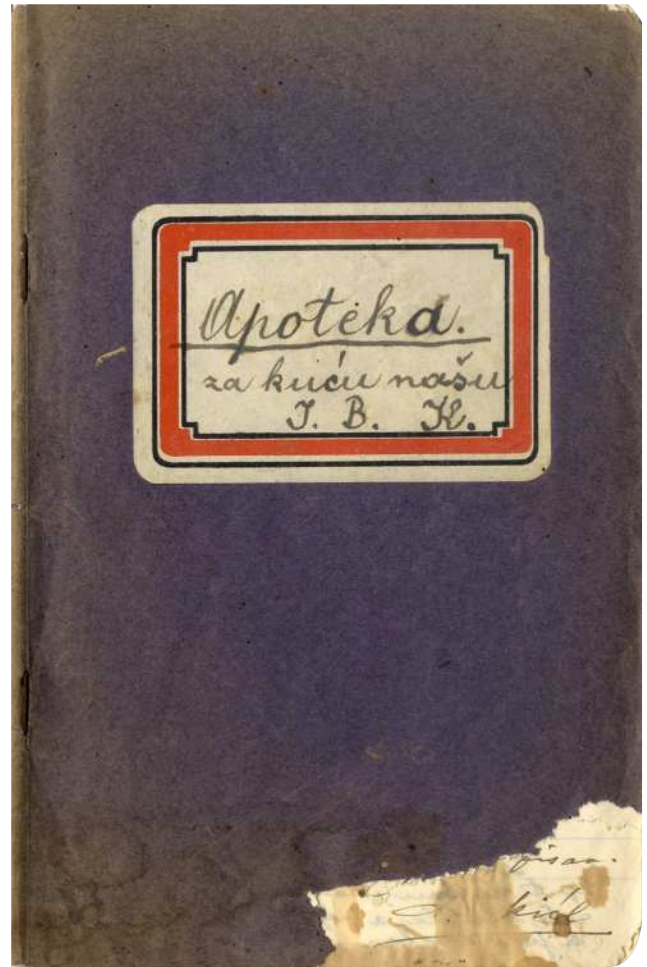
Gozbom posvećenoj umrlom i umrlim precima u pokojnikovoj kući, iskazivala se briga za pokojnika. Srodnici i prijatelji umrlog konzumirali su hranu u njegovo ime. U nekim religijama hrana i piće nosili su se na grob te se i tamo ostavljali za pokojnika. Hrana se nosila trećeg, sedmog, dvanaestog i četrnaestog dana nakon smrti, kao i nakon šest te dvanaest mjeseci. Znak *nepara* također ima važnu ulogu, kako u samom obredu pogreba (trojica ukopnika kopala su raku, trojica su nosila križ i dva barjaka, jedan je vozio pokojnika) tako i za vrijeme gozbe (na stolu se morao nalaziti neparan broj tanjura, boca, zdjela). Primjerice za gozbu se nije posluživalo meso s umakom jer to bi bio par. Bio je važan čak i neparan broj osoba za stolom. Vjerovalo se da ako broj nije neparan da će još netko iz iste kuće te godine umrijeti.

Na dan Svih svetih, 1. studenog, palile su se vatre kao uspomena na mrtve koji su tada dolazili i grijali se na plamenu. Iako danas rijedak ili posve nestao običaj je bio raširen kod svih Slavena. Udaranjem u vatru stvarale su se iskre za koje se onda govorilo kako su to duše koje odlaze u raj. *Koliko iskri, toliko će duša ući u raj*. U keltskom kalendaru Samhain je bio najveći praznik. Vjerovalo se kako na taj dan duše šecu svijetom živih dok putuju na drugi svijet. Ljudi su se okupljali i prinosili žrtve u obliku voća ili životinja, palili velike vatre kako bi tim putujućim dušama pomogli u prelasku. Upravo je keltski Samhain zamijenjen blagdanom Svih Svetih.

NARODNA MEDICINA

Narodna medicina je oblik liječenja utemeljen na pučkim tradicijama. Osnovni načini liječenja narodne medicine su liječenje biljem, magijskim postupcima i liječenje temeljeno na krćanskim predodžbama i poganskim vjerovanjima u vile, zloduhe i slična bića i pojave. Magijsko - religioznom medicinom bavili su se čarobnjaci i svećenici, da bi se na njenim osnovama kasnije razvijala medicina u Kini, Indiji, Egiptu i Grčkoj. Izostavljanje magije iz liječenja započinje s grćkim liječnikom Hipokratom koji postavlja temelje znanstvenoj medicini. U slučaju bolesti narod se oduvijek nastojao izliječiti vlastitim prokušanim metodama liječenja koje su se prenosile s generacije na generaciju. Prema narodnom shvaćanju postoje dvije glavne skupine bolesti: vanjske bolesti koje su nastale zbog vidljivog uzroka i unutarnje bolesti nastale zbog neprijateljskog čaranja, opsjednutosti nećistim silama ili zbog božje kazne. Kletve i zli pogledi mogu uzrokovati duševne bolesti. Isto se pripisuje vilama, no one mogu i pomoći ljudima. Pojava bolesti kojima se ne zna uzrok, naroćito ako su nastale naglo, pripisuje se magiji te se jedino njome mogu i izliječiti. Gotovo isključivo pogađaju ljude u prijelaznim stanjima - novorođenćad, trudnice i dojilje te mladence tijekom svadbe. Vještice i more se vrlo često smatraju odgovornima za pojavu bolesti. Najviše se pozornosti pridavalo zaštiti djece, trudnica i dojilja.

Uroci nastaju zbog djelovanja urokljivog oka. Za neke se osobe zna da imaju urokljivo oko pa ih se treba kloniti. Neki ljudi ga imaju, a nisu toga svjesni. Neki mogu nenamjerno baciti urok. Moguće je *urugati* samog sebe. To se događa kad se osoba samoj sebi predugo divi pred ogledalom. Mogućnost skidanja uroka pripisivala se ženama koje su se za tu svrhu koristile blagoslovljenom vodom,

Bilježnica Luke Lukića

ugljenom i solju uz izgovaranje (u sebi) raznih tajnih formula i molitvi. Formule za skidanje uroka s djece razlikuju se od formula za odrasle, a urok se najuspješnije skidao utorkom ili petkom, jer su to prema kazivanjima *dani za vračarije*. Kao zaštita koristili su se i razni apotropeji. Predmet koji služi kao apotropej morao je biti takav da privlači pozornost na sebe (bojom – predmeti jarkih boja, simbolikom ili oblikom). Na tom se predmetu pogled treba zadržati, on ga upije u sebe i tako mu oslabi ili uništi moć. Poznato je da crvena boja štiti od uroka i zlih sila. Uočljiva je pa privlači pozornost.

U dijete se ni u kojem slučaju ne smije predugo gledati. Ne smije se reći da je dijete lijepo – istoga trena bačen je urok. Dok se gleda u dijete, treba govoriti: *Puj, puj, kako si ružan*. Ogledalca na kolijevci svjetlucajem odbijaju zle moći. Često se na kolijevke uz ogledalce na uzglavlju ispisivao pentagram - *Salomonovo* ili *Mudro slovo*, s time da se morao ispisati u jednom potezu. Za djecu je opasan i mrak. Tim putem se unose zle sile. Primjerice, ako se iz mraka ide k djetetu, treba neko vrijeme stajati na svjetlu kako bi mrak izašao iz odjeće. Dječje stvari ne smiju stajati vani preko noći, na primjer ne smiju se preko noći sušiti dječje pelene. To se odnosi samo na tamu izvan kuće. Ako se dijete kupa navečer, voda se smije baciti van tek sutradan ujutro.

U narodnoj medicini česte su različite preventivne radnje protiv bolesti, neplodnosti ili smrti. Magijskim postupcima izravno se utječe na nadnaravni svijet i izaziva određene promjene, no važno je pravilno odraditi postupak. Magijski postupci gotovo su uvijek isprepleteni s religijskima za koje se vjeruje da su naknadno ugrađeni. Osoba koja provodi liječenje najprije se morala prekrížiti i izgovoriti molitve, a tek nakon toga slijedio je određeni postupak ili izgovaranje formule⁴⁰ za liječenje glavobolja, kožnih bolesti, zmijskog ujeda.⁴¹ Jedan od načina liječenja zmijskog ujeda, odnosno sprječavanja širenja otrova tijelom bilo je zakapanje u zemlju do pojasa, kako bi zemlja izvukla otrov. Naravno, osoba je morala ostati budna.

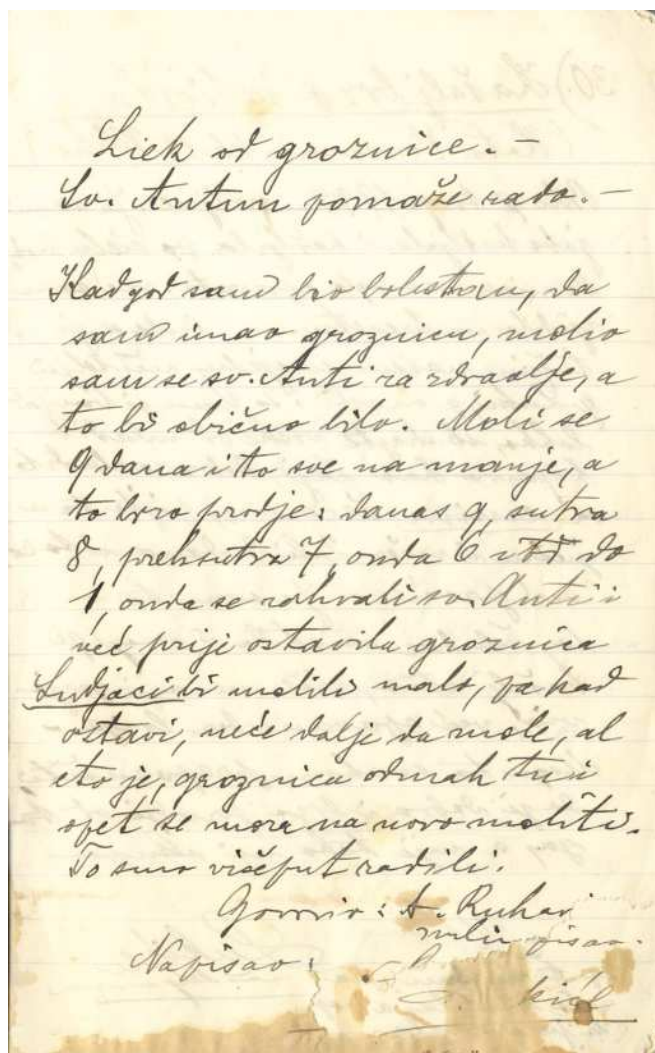
⁴⁰ Vještica, gadura, dok ne pribrojila: oko mora piska,
 svuda hodila, po svem svitu cvita, na crnom pitlu perja!
 u moju kuću ne dodila, u gori lista, (Toldi 1994:196)

⁴¹ Molitva protiv zmijskog ujeda koju je Zvonimir Toldi zapisao u Glogovici 1975. godine

Lojo, lojo, lojena	Otac, sin i duh sveti
Zaklinjem te živim Bogom Sabaotom	Neka nam budu od pomoći
Baci jadi iz kosti u meso	I u danu i u noći
Iz mesa u kožu, iz kože u zemlju	

Za svijeće blagoslovljene na Svijećnicu se vjerovalo kako imaju veliku moć. Spajale su se zajedno i vezale crvenim koncem. Isti konac koristio se za liječenje groznice uz komadić voska veličine zrna kukuruza, tako da se vezao djeci oko ruke ili vrata i ne bi im se smio skidati dok ne vide ždralove kako lete. Tada bi narukvice uz izreke bacali u vatru kako bi se riješili bolesti.⁴² Vosak sa svijeće kapao se, zbog zdravlja, mladićima na šešire. Iste svijeće držale su se u kući za slučaj nadolazeće oluje.

Liječnici službene medicine u prošlosti su često bili daleko, a lijekovi preskupi. Osim toga, liječnici nisu bili učeni izliječiti bolesti nastale urokljivim okom, gdje lijekovi ne pomažu. Različite bolesti pokušavale su se liječiti kod kuće vlastitim znanjem, najčešće molitvom i biljem. Primjerice, sv. Roku se moli kad bi se radilo o urocima, sv. Klari i sv. Antunu za skidanje groznice. U slučajevima kad se bolest ne bi povlačila smatralo se da se radi o uroku pa se obraćalo *babama* kako su nazivali starije žene koje su uroke znale skidati. Tražile su se usluge od suseljana koji su imali znanja, za primjerice namještanje kostiju ili vađenje zuba, ili od svećenika koji su kao pismeni ljudi imali, vjerovalo se, osnovno medicinsko znanje. Svećenici ili hodže također su mogli pomoći protiv magije. *Brice*, seoski brijachi, uvijek su bili vezani uz zdravstvene prilike u selu. Osim brijanjem i šišanjem, bavili su se zubarskim poslovima i puštanjem krvi.⁴³ Do pedesetih godina 20. stoljeća u selima su bili dobro poznati i *namještači kostiju*. Osobe koje su imale sposobnost liječenja, uživale su velik ugled u zajednici, a ponekad su imali i status narodnog liječnika.

Narodni recept za lijek protiv groznice,
 iz bilježnice Luke Lukića

⁴² *Evo lete ždralove, nose nam zdravlje./ Bacajmo groznicu na tursku dečicu! ili Oj, vi bili ždralovi, ponesite moju groznicu na cigansku dečicu! ili Ždralovi, ždralovi, odnesite moju groznicu u vašu zemljicu!* (Toldi 1994:9)

⁴³ Puštanje krvi smatralo se terapijom za gotovo sve bolesti

Danas reklame, medicinski, pa čak i časopisi o stilu življenja, pružaju podatke o ljekovitosti određenih biljaka, dok su nekoć tu ulogu imale ljekaruše, prema kojima su, najčešće svećenici, svakom bolesniku mogli dati najprikladniji lijek. Ljekaruše su zbirke rukom pisanih recepata i uputa za liječenje ljudi i životinja. Najstarije hrvatske ljekaruše potječu iz 14. i 15. stoljeća. Pisane su slavenskim idiomom i glagoljskim pismom. Liječenje biljem bilo je i ostalo jedan od rasprostranjenijih i omiljenih načina liječenja. Bilje koje se smatralo ljekovitim često je nosilo i svojstva apotropeja. Međutim, određeno je bilje, navodno, moglo i izazvati bolest, kao primjerice krumpir koji ako se pojede sirov izaziva povišenu tjelesnu temperaturu, a uz crveni mak se veže vjerovanje da se ne smije gledati jer izaziva glavobolju. Za liječenje, gatanje, vraćanje i zaštitu od zlih sila služio je češnjak. Bio je korišten za ublažavanje bolova u trbuhu i zubobolju, protiv glista kod djece, koje su se liječile još i naribanom sirovom mrkvom s medom. Za liječenje proljeva koristio se čaj od lišća dunje i trava konjogriz. Kod upale mokraćnih putova radio se pripravak od peršina ili se kuhala zob. Za rane se koristila trava *bokvica* – trputac, list kupusa, premazan svinjskom masti ili medom ili kaša od kajmaka i voska marinske svijeće. Osim gospine trave, za ugrize pasa koristio se i kukurijek. Bijeli iscjedak maslačka koristio se protiv bradavica tako da se kapao na njih. Lijek za alergije, bronhitis i kašalj bio je hren pomiješan s guščjom masti ili medom, te med od maslačka. Uhobolja se liječila, a često se liječi i danas biljkom čuvarukućom. Kamilica je najpoznatija biljka u liječenju, koristi se kao čaj, za inhaliranje u slučaju prehlade te za ispiranje očiju. Od ljekovitih biljaka tu je još i kaloper. Njome se ublažavala vrtoglavica no izgubila je svoju ulogu kad su djevojke i žene prestale nositi molitvenike na misu. To je ujedno i jedna od biljaka koja zapravo ne liječi, ali djeluje na simptome.⁴⁴

U slučaju bolesti odlazilo se i na **ljekovita mjesta** (izvore, šume i mjesta izvan putova) uz koja su se oduvijek vezale razne legende i vjerovanja o ukazanjima svetaca, zakopanom blagu i čudotvornim ozdravljenjima.⁴⁵ Izvori Gašinac, Grabovac, Prdljevac,⁴⁶ Vinkovac,⁴⁷ sv. Petka, Slavonski Kobaš, samo su neka od kulturnih mjesta broskog Posavlja koja su se obilazila radi iscjeljenja. Zbog vjerovanja u iscjeliteljsku moć vode, ona se pila, njome se umivalo ili se u nju bacao novac. Takve radnje poznate su još u Staroj Grčkoj.

---

⁴⁴ Raguž 2009:30

⁴⁵ Toldi 1983:89-102

⁴⁶ Iznad Klokočevika

⁴⁷ Sjeverno od sela Vranovci

Vasilij Petrović Antipov, *Izvor sv. Petka*, početak 20. st.

Voda s izvora Gašinac⁴⁸ liječila je očne bolesti, epilepsiju i razne rane. Uz izvor se veže nekoliko različitih usmenih predaja. Prema jednoj je pastir iz Čelikovića na tom mjestu čuo glas da idući dan donese sliku Majke Božje i postavi je kraj izvora. On je to učinio, ali na povratku kući ponio je sliku. Idućeg dana kad je došao na izvor, slika je opet bila tamo. To se ponavljalo nekoliko narednih dana te su mještani u tom događaju vidjeli poruku i odlučili sagraditi kapelicu. Zajedno s tadašnjim župnikom Ernestom Jungom, 1910. godine podigli su pokraj izvora kapelicu u čast Gospe Lurdske. Bolesti očiju liječila je i voda s izvora Grabovac u Varoškom brdu koji je dobio ime po grabu. Na njemu su ostavljani novčani prilozi i stvari koje su bile u doticaju s bolesnicima.

Svetište i izvor pitke vode Sveta Petka⁴⁹ prema vjerovanju liječi nerotkinje, padavicu, dječje bolesti. Nalazi se u šumi Pribudovac, nedaleko Brodskog Vinogorja. Seljaci iz okolnih sela znali su tijekom godine dotjerati bolesnu stoku na svetište i protjerati je kroz bazen ili potok. Svetište je oko 1760. godine podigao brodski trgovac Naum Dimović.

Probavne smetnje uklanjalo se vodom s izvora Prdljivca ili izvora Vinkovac.

⁴⁸ Izvor se nalazi u šumi između sela Ravan, Brčino i Čelikovići.

⁴⁹ Sveta Petka, bugarska je svetica koja se rodila polovinom 10. stoljeća u gradu Epivatu, koji se nalazio između Silimvrije i Carigrada u Trakiji. Pravoslavna je svetica i čudotvorka.

Molitve, izražavanje zahvalnosti i ostavljanje darova (svijeća, votiva, komada platna) još su neke od radnji koje se obavljaju na takvim magijskim mjestima. Vjerovanje u zaštitnu moć kruga očituje se u obilaženju kulturnog mjesta. Primjer mjesta takvog običaja je Brodski Drenovac (nekoć u sastavu Brodskog kotara) gdje su vjernici obilazili oko crkve i tvrdim predmetom skidali žbuku ili kamen sa crkve. Skinuti prah se otapao u vodi koja se pila ili se njome umivalo, pritom se moleći za ozdravljenje, dobru žetvu i sl. Običaj su većinom provodile nerotkinje moleći se za potomstvo. Prah ostrugan s genitalija ljudi naslikanih na zidovima osobito je trebao osigurati plodnost. Sličan običaj postojao je i u Slavonskom Kobašu (crkva sv. Marije) gdje su osim struganja zida, na oltaru ostavljani voštani votivi (oblika ovisnog o onome što molitelj želi).

Kod izvora Gašinc, 1912.

ZAKLJUČAK

U ovom je katalogu predstavljena zbirka običaja, vjerovanja i narodne medicine s naglaskom na magijsku pozadinu nematerijalne baštine brodskog Posavlja. Budući da je ovo prva od izložbi kojima ćemo predstavljati tradicijski život kroz godinu, izložba je sužena na najkarakterističnije elemente zimskih i proljetnih običaja.

Vjerovanja u nadnaravna bića, proricanje budućnosti i vremenskih prilika oduvijek su bila prisutna u svakodnevnom životu. Ta su vjerovanja, naslijeđena iz agrarnih kultova gdje je priroda posjedovala čarobnu snagu, nudeći obilje znakova koji su pomagali čovjeku da pogleda u budućnost, preživjela u svijesti ljudi, taložeći se i opstajući u narodnom životu bez obzira na moderno doba, razvoj znanosti i tehnologije. Kršćanstvo koje je nastojalo odstraniti poganske obreda i vjerovanja, u tome nije u potpunosti uspjelo, zbog čega su u folklornoj građi sadržani mnogi elementi starih religija - održali su se i u likovima i kultovima pojedinih kršćanskih svetaca, primjerice, sv. Jurja, sv. Nikole i sv. Ilije. Značajno mjesto zauzimaju u ritualima za plodnost.

Najvažniji godišnji običaji oduvijek su se odvijali tijekom zime i u proljeće. Iako su sama događanja božićnih i uskrasnih običaja vezana uz liturgijske blagdane, u njima se isprepliću kršćanski i drevni pretkršćanski motivi čije je glavno značenje apotropejno. Mnoge stvari u prirodi događaju se bez volje čovjeka i on na njih ne može utjecati. Ipak vjera kako čovjekovim postojanjem vlada neko više duhovno biće, povod je molitvi kojom se uspostavlja odnos s Bogom, komunikacija kroz koju se iznosilo vlastita razmišljanja, osjećaji, ali i bojazni. Vjera u Boga, stvoritelja sveg vidljivog i nevidljivog, prepliće se s ranijim oblicima religioznosti. Takva su vjerovanja o nadnaravnim i demonskim bićima, urocima i magiji. Kako bi se osigurao od nevolje čovjek se osim Bogu utjecao i drugim starim i prokušanim metodama zaštite, primjerice magijskim obredima kojima je mogao sam ovladati silama prirode.

Procesima urbanizacije i globalizacije nažalost nestali su i nestaju brojni elementi tradicijske kulture, no posljednjih desetljeća sve smo više svjedoci trenda revitalizacije i zaštite materijalne, a tako i nematerijalne hrvatske baštine.

Cilj nam je ovakvim izložbama i sustavnim obogaćivanjem zbirki, ne samo starim predmetima tradicijskog života nego i novim predmetima kojima također nastavljamo živjeti običaje, možda u tek nešto drugačijem obliku, očuvati cjelovitu sliku o životu i navikama stanovnika brodskog područja.

KATALOG

1.
Figurica Majke Božje
početak 20. stoljeća
porculan
v 20 cm
E 2442

Porculanska figura Majke Božje Lourdske.

2.
Figurica Isusa
početak 20. stoljeća
porculan
v 13 cm
E 2443

Porculanska ukrasna figurica Isusa.

3.
Figurica djeteta
20. stoljeće
porculan
v 12,5 cm
E 2571

Porculanska figura djeteta (Isusa).

4.
Figurica svete obitelji
početak 20. stoljeća
porculan
v 10 cm
E 2577

Porculanska figura Marije, Josipa i Isusa.

5.
Figurica Pieta
 početak 20. stoljeća
 porculan
 v 10 cm
 E 2578

Porculanska figurica *Pieta*.

6.
Figurica svete obitelji
 20. stoljeće
 porculan
 v 20 cm
 E 2694

Porculanska figura svete obitelji.

7.
Figurica Sveti Antun
 20. stoljeće
 porculan
 v 16,5 cm
 E 2856

Porculanska figura Svetog Antuna koji u rukama drži dijete Isusa i cvijet ljuljana.

8.
Figurica Isus
 20. stoljeće
 keramika
 v 27 cm
 E 3152

Figura Isusa u dugom crvenom plaštu. Na grudima ima plameno srce.

9.
Posudica za svetu vodu
 20. stoljeće
 porculan
 v 14, š 6, 5 cm
 E 2438

Porculanska posuda za svetu vodu s reljefom svete obitelji. Između glava svetaca je proboj za vješanje posude na zid.

10.
Posudica za svetu vodu
 20. stoljeće
 porculan
 v 20, 5 cm
 E 2569

Porculanska figuralna posuda za svetu vodu

11.
Slika na staklu Rođenje Krista
 20. stoljeće
 staklo, drvo
 v 30, š 20 cm
 E 1240

Slika na staklu rođenje Krista. U štalici Josip, Marija i rođeni Krist, te dvije životinjske glave. Uramljeno.

12.
Slika na staklu Raspeće Krista
 20. stoljeće
 staklo, drvo
 v 40, š 30 cm
 E 1241

Uramljena slika na staklu, raspeće Krista. Pozadina tamnoplava

13.
Slika na staklu Sveti Florijan
 20. stoljeće
 staklo, drvo
 v 19, š 14 cm
 E 1242

Uramljena slika na staklu sv. Florijan. U crvenom luku svetac s bijelom zastavom gasi upaljenu kuću

14.
Slika na staklu Sveta Franjka
 20. stoljeće
 staklo, drvo
 v 27, š 18,5 cm
 E 1243

Uramljena slika na staklu *sveta Franjka*, prikaz do ispod pasa, drži kalež, a u drugoj ruci žezlo.

15.
Slika na staklu Sveti Petar
 20. stoljeće
 staklo, drvo
 v 26, š 18 cm
 E 1244

Uramljena slika na staklu *sv. Paterus*. Svetac unutar crvenog luka na žutoj pozadini, dolje natpis. Nagnut nad knjigu i ključeve.

16.
Slika na staklu Sveti Josip s Kristom
 20. stoljeće
 staklo, drvo
 v 30, š 20 cm
 E 1246

Uramljena slika na staklu, sv. Josip s Kristom, djetetom u naručju. Biljni motivi po ostalim površinama.

17.
Sveti Đurađ
 20. stoljeće
 papir, drvo, staklo
 v 55,5, š 40,5 cm
 E 1513

Slika na papiru uramljena pod staklom u jednostavni drveni okvir. Prikaz vojnika u oklopu na bijelom konju koji ubija zmaja. Pri dnu je natpis.

18.
Ovalna slika
 početak 20. stoljeća
 papir, mesing, staklo
 v 6,5 cm
 E 2741

Slika profila svete u mesinganom okviru. Oko slike plavi obrub.

19.
Isus na križu
 početak 20. stoljeća
 papir, mesing, staklo
 v 6,5 cm
 E 2742

Slika Isusa na križu u mesinganom okviru. Oko slike bijeli obrub

20.
Sveta obitelj
 19. stoljeće
 papir, drvo, staklo
 v 27, š 21 cm
 E 2754

Reprodukcija na papiru Sveta Obitelj i Duh Sveti. Uokolo je deset prizora života Svete Obitelji. U donjem dijelu na njemačkom jeziku je ispisana molitva.

21.
Sveta Lucija
19. stoljeće
papir, drvo, staklo
v 27, š 21 cm
E 2755

Slika na papiru Sv. Lucija. Oko svetice je dvanaest medaljona s prikazima iz njenog života i napisane molitve na četiri jezika.

22.
Srce Marijino
19. stoljeće
papir, drvo, staklo
v 57, š 43 cm
E 2758

Slika na papiru uramljena u jednostavan drveni okvir.

23.
Sveti Alojzije
početak 20. stoljeća
papir, drvo
v 58, 5, š 49
E 4505

Slika na papiru uramljena u drveni okvir.

24.
Sveti Antun
početak 20. stoljeća
papir, drvo
v 58, 5, š 49
E 4506

Slika na papiru uramljena u drveni okvir.

25.
Raspelo
20. stoljeće
drvo, gips
v 32 cm
E 1393

Drveno raspelo usadeno na pravokutno postolje. Gipsani raspeti Krist i jedna ženska figura koja stoji pod njegovim nogama.

26.
Raspelo
20. stoljeće
drvo, metal
v 14 cm
E 1860

Drveni križ obojen crno, Krist izliven iz metala. Završeci križa koji su bili srebrni kuglastog su oblika.

27.
Raspelo
20. stoljeće
drvo, gips
v 28 cm
E 1867

Drveni križ s gipsanim raspetim Kristom i još nekom figurom u podnožju, nedostaje gornji dio, obojen zlatno.

28.
Raspelo
20. stoljeće
drvo, porculan, metal
v 22,5 cm
E 2872

Drveni križ obojan u crno na kojem je raspeti Krist izrađen od metala. Na krajevima križa su bijeli porculanski gumbi.

29.
Raspelo za križare
20. stoljeće
drvo
v 47, š 27,5 cm
E 1337

Križ drveni od tanjih letvica, nose ga dječaci u običaju *Križi* na Spasovo, kitio se cvijećem.

30.
Križ za križare
oko 1960. godine
drvo
v 49, š 21 cm
E 2763

Drveni križ koji se nosio u ophode na Spasovo. Kitio se cvijećem.

31.
Križ za križare
20. stoljeće
drvo
v 60, 5, š 18,5 cm
E 2764

Drveni križ za ophode na Spasovo. Imao je obod od raskoljene šibe koji se kitio cvijećem

32.
Jaje – šarano jaje
Dubočac, 20. stoljeće
jaje, batik
Ø 12,5 cm
E 61

Jaje obojano crveno smeđom bojom i ukrašeno batik tehnikom. Razdijeljeno je na četiri polja u koja su smještena 4 lista cvijeta kojemu je središte u jednom u drugom vrhu. Listovi su ispunjeni točkicama.

33.
Jaje – šarano jaje
 20. st.
 jaje, batik
 Ø 12 cm
 E 950

Jaje smeđe boje ukrašeno batik tehnikom. Ukraša: linija sa spiralnim motivima i natpis *Ivo B Dobratinac*. U donjem dijelu je veća crnogorična grančica.

34.
Jaje – šarano jaje
 1929. godine
 jaje, aplikacija biljaka
 Ø13,5 cm
 E 955

Bijelo jaje ukrašeno potkovom. Na površini ispod potkove olovkom napisano *Vlado Kulir 1929*.

35.
Jaje – šarano jaje
 7. 4. 1934. godine
 jaje, bojano
 Ø 13 cm
 E 956

Jaje ukrašeno nacrtanim likom žene. Na vrhu je nalijepljena heklana kapica roze boje. Na donjem dijelu olovkom je upisano *S. Zagorujčenko 7. IV. 1934*.

36.
Jaje – šarano jaje
 20. stoljeće
 jaje, bojano
 Ø 13 cm
 E 962

Jaje obojano crvenom bojom sa svjetlije crvenim i žutim biljnim motivima između kojih su dva kruga sa zrakama.

37.
Jaje – šarano jaje
20. st.
jaje, struganje
Ø 13 cm
E 967

Jaje obojano smeđom bojom. Ukrašen načinjen tehnikom struganja. Cvjetni motiv, grančice i krugovi.

38.
Jaje – šarano jaje
20. st.
jaje, bojano
Ø 13,5
E 972

Jaje ukrašeno natipsom *Sretan Uskrs želim svima.*

39.
Jaje – šarano jaje
20. st.
drvo, bojano
Ø 11 cm
E 983

Drveno jaje ukrašeno uljanom bojom. Na crveno obojenom jajetu bijeli biljni motiv. Na suprotnoj strani križ i točkice.

40.
Jaje – šarano jaje
20. st.
drvo, bojano
Ø 12 cm
E 987

Drveno jaje ukrašeno uljanom bojom. Na zelenoj podlozi geometrijski motiv i natpis *SRETAN USKRS* u bijeloj boji

41.

Jaje – šarano jaje

Babina Greda, 1957. godina

jaje, struganje

Ø 13 cm

E 988

Crveno obojano jaje ukrašeno tehnikom struganja. Biljni motiv i natpis *Sretan Uskrs dn 21. III. 1957. uspomena iz Babine Grede.*

42.

Jaje – šarano jaje

20. stoljeće

jaje, bojano

Ø 12,5 cm

E 1983

Višebojno jaje ukrašeno motivom krugova u žutoj i zelenoj boji.

43.

Jaje – šarano jaje

20. stoljeće

jaje, bojano

Ø 13 cm

E 1986

Višebojno jaje ukrašeno stiliziranim biljnim i geometrijskim motivima.

44.

Jaje – šarano jaje

1985. godine

drvo, tokareno

Ø 12 cm

E 1995

Crveno obojano jaje. Biljni i motiv zeca. Natpis *Sretan Uskrs.*

45.
Jaje – šarano jaje
1975. godine
jaje, aplikacija biljaka
Ø 13 cm
E 2071

Jaje obojeno u lukovoj kori i ukrašeno aplikacijom listića peršina.

46.
Jaje – šarano jaje
1975. godine
jaje, aplikacija biljaka
Ø 12,6 cm
E 2072

Jaje obojeno u lukovoj kori i ukrašeno aplikacijom listića.

47.
Jaje – šarano jaje
1975. godine
jaje, aplikacija biljaka
Ø 13,5 cm
E 2073

Jaje obojeno u lukovoj kori i ukrašeno aplikacijom listića djeteline.

48.
Jaje – šarano jaje
1975. godine
jaje, aplikacija biljaka
Ø 13,5 cm
E 2075

Jaje ukrašeno biljnim motivima u dvije boje, osnova crvena, a šare žute i bijele.

49.
Jaje – šarano jaje
1976. godine
jaje, bojano
Ø 13 cm
E 2140

Jaje obojano crvenom, bijelom i žutom bojom, ukrašeno motivom jagoda.

50.
Jaje – šarano jaje
1976. godine
jaje, bojano
Ø 13,5 cm
E 2145

Jaje obojano ljubičastom, bijelom i žutom bojom, ukrašeno biljnim motivima.

51.
Jaje – šarano jaje
20. stoljeće
jaje, bojano
Ø 13,5 cm
E 2148

Jaje obojano zelenom bojom i ukrašeno motivom pijetla.

52.
Jaje – šarano jaje
1976. godine
jaje, bojano
Ø 13 cm
E 2151

Jaje obojano crvenom, ljubičastom, bijelom i žutom bojom, ukrašeno biljnim motivom.

53.
Jaje – šarano jaje
2000. godine
jaje, oplitanje vunom
Ø 14 cm
E 3434

Jaje opletano vunom crvene, bijele i ljubičaste boje. Na vrhu je vrpca za vješanje.

54.
Jaje – šarano jaje
2000. godine
jaje, oplitanje vunom
Ø 14 cm
E 3436

Jaje opletano koncem žute i zelene boje. Na vrhu je vrpca za vješanje.

55.
Jaje – šarano jaje
2000. godine
jaje, oplitanje vunom
Ø 14 cm
E 3438

Jaje opletano koncem crvene, zelene i žute boje. Na vrhu je vrpca za vješanje.

56.
Jaje – šarano jaje
2000. godine
jaje, oplitanje vunom
Ø 14 cm
E 3439

Jaje opletano koncem plave boje. Na vrhu je vrpca za vješanje.

57.
Jaje – šareno jaje
 2000. godine
 jaje, oplitanje vunom
 Ø 14 cm
 E 3441

Jaje opleteno koncem smeđe i žute boje. Na vrhu je vrpca za vješanje.

58.
Pisaljka za jaja
 1976. godine
 drvo
 d 17 cm
 E 2097

Drveni štapić rascijepljen na jednom kraju gdje je umetnuta metalna cjevčica.

59.
Tikva – Luca
 Novi Grad, 1937. godine
 rezbarena tikva
 d 56 cm
 E 325

Dugovrata tikva rezbarena s jedne strane u obliku ljudskog lica dok je s druge otvor za svijeću.

60.
Tikva – Luca
 20. stoljeće
 rezbarena tikva
 d 50 cm
 E 397

Dugovrata tikva rezbarena s jedne strane u obliku ljudskog lica dok je s druge otvor za svijeću.

61.
Tikva – Luca
 20. stoljeće
 rezbarena tikva
 d 50 cm
 E 398

Dugovrata tikva rezbarena s jedne strane u obliku ljudskog lica dok je s druge otvor za svijeću.

62.
Pogača
 Zagreb, 1969. godine
 gips
 pr 38 cm
 E 698

Gipsani odljev božićne pogače.

63.
Sviječé
 Stari Perkovci, 1972. godine
 vosak
 d 23 cm
 E 865

Jedna deblja i četiri tanje, ručno izrađene sviječé od pčelinjeg voska. Umotane u bijelo platno i povezane crvenim koncem.

64.
Posuda za božićno žito
 Oko 1930. godine
 keramika
 v 23,5 cm
 E 2893

Rešetkasta kružna posuda obojana u zeleno, ocakljena. Na sredini uzdignuće s tri rupe za svijeće. Posuda ima jednu nogu.

65.
Posuda za božićno žito
Oko 1930. godine
keramika
v 20 cm
E 2894

Rešetkasta kružna posuda obojana u zeleno i smeđe, ocakljena. Na sredini uzdignuće s tri rupe za svijeće. Posuda ima jednu nogu.

66.
Mali katolički molitvenik
1926. godine
papir, metal, tisak
v 10, š 7 cm
MBP

Mali molitvenik bijelih korica sa zlatnom kopčom.

LITERATURA

- Apulej, *Zlatni magarac*, Zagreb, 1969.
- Artuković Ivana, *Kontakti s podzemnim svijetom: rimski pogled*, diplomski rad, Zagreb, 2010.
- Baboselac Mata, *Mastibrk, kolombrki*, Donja Bebrina, 2004.
- Badurina Anđelko, ur., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1990.
- Belaj Vitomir, *Problem pojave posebnoga oblika božićnog žita u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Etnološka istraživanja 1, Zagreb, 1981.
- Brenko Aida, *Praktičari narodne medicine*, Sociologija sela 42, 2004.
- Brenko Aida, *Moć boja*, Katalog izložbe, Zagreb, 2009.
- Dragić Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Fakultetski udžbenik, 2007/ 2008.
http://www.ffst.hr/dokumenti/izdavastvo/predavanja/Dragic_poetika.pdf
- Ilić Oriovčanin Luka, *Narodni slavonski običaji*, pretisak, Zagreb 1997.
- Gušić Branimir, *Ljelje – kraljice*, Zagreb, 1967.
- Gavazzi Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja I, II.*, Zagreb, 1939.
- Hiller Helmut, *Sve o praznovjerju*, Zagreb, 1989.
- Krpan Stjepan, *Narodna starina Gornjih Andrijevac*, Slavonski Brod, 1990.
- Lukić Luka, *Varoš – narodni život i običaji*, Slavonski brod, 1995.
- Markovac Marijan, *Selo i seljaci u Slavonskoj Posavini*, Zagreb, 1940.
- Moslavac Slavica, *Pisano i risano*, katalog izložbe, Kutina, 2004.
- Obad Željko ur., *Pisanica, hrvatski uskrсни običaji*, Zagreb, 1993.
- Plas Pieter, *Vukovi i smrt, Tanataloško značenje vuka u tradicijskoj kulturi zapadnojužnoslavenskog područja*, Narodna umjetnost 47/2, Zagreb, 2010.
- Raguž Marija, *Opis medicinskoga sustava na istoku broskog Posavlja*, diplomski rad, Slavonski Brod, 2009.
- Rihtman Auguština Dunja, *Božićni običaji i pučka pobožnost*, Etnološka tribina 14, Zagreb, 1991.
- Rihtman Auguština Dunja, *Knjiga o Božiću*, Zagreb, 1992.
- Schneeweis Edmund, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, Zagreb, 2005.
- Stojanović Mijat, *Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode*, Zemun 1858.
- Tkalčić Marina, *Vjerovanja u nadnaravna bića*, seminarski rad, Slavonski Brod 2011.
- Toldi Zvonimir, *Narodni običaji broskog Posavlja Luki Iliću – Oriovčaninu u spomen (1818 – 1878)*, u Smotra folklor, Slavonski Brod, 1978.
- Toldi Zvonimir, *Ljekoviti izvori u broskom Posavlju*, Vijesti, godišnjak Muzeja Brodskog Posavlja br. 7, Slavonski Brod, 1983.
- Toldi Zvonimir, *Nek se spominja i panti*, Slavonski Brod, 1994.
- Toldi Zvonimir, *Monografija krpanih ponjava Dvoje leglo – troje osvanilo*, Slavonski Brod, 1999.
- Vinski-Gasparini Ksenija.; Ercegović Slavenka, *Ranosrednjovjekovni grobovi u Brodskom Drenovcu*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 1, Zagreb, 1958.

IZVORI

- Etnografske terenske bilješke Muzeja Brodskog Posavlja
- Fototeka Etnografskog odjela

INTERNET

- <http://www.zupa-vela-luka.hr/sveci-opis.asp?svetac=409>
- [http://www.ivanjareka.zupa.hr/duhovnost/liturgijska-razmisljanja/www.veritas.hr,br. 6 \(484\), lipanj 2005.](http://www.ivanjareka.zupa.hr/duhovnost/liturgijska-razmisljanja/www.veritas.hr,br. 6 (484), lipanj 2005.)
- <http://www.zupa-sveti-nikola.hr/novosti/blagdan-sv.-lucije-13.12.2011-2>

PODACI O SLIKOVNIM PRILOZIMA

- str. 4, *Posudica za svetu vodu*, E 2570
- str. 6, *Mali katolički molitvenik i krunica*, MBP-a
- str. 7, GU 477
- str. 8, Etnografski odjel MBP-a
- str. 9, <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/Djed%20Mraz.htm>, 27. 10. 2012
- str. 9, http://en.wikipedia.org/wiki/File:Saint_Lucy_by_Domenico_di_Pace_Beccafumi.jpg, 27. 10. 2012.
- str. 11, MBP razglednica
- str. 12, Etnografski odjel MBP-a
- str. 14, FE 7478
- str. 16, GU 340
- str. 18, FE 664
- str. 19, *Strugana jaja*, Etnografski odjel MBP-a
- str. 22, Etnografski odjel MBP-a
- str. 24, GU 394
- str. 27, GU 351
- str. 29, FE 6801
- str. 30, Etnografski odjel MBP-a
- str. 31, FE 2254
- str. 33, FE 869
- str. 35, Etnografski odjel MBP-a
- str. 37, Etnografski odjel MBP-a
- str. 39, GU 96
- str. 40, FE 7180
- str. 42, E 2481
- str. 44, E 325, kat. br. 59